

Издаје два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЋЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

IV СВЕСКА

У Београду 28 Фебруара 1887

ГОДИНА VIII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ, ценећи и уважавајући заслуге према Краљу и отаџбини, наредбом својом од 22 Фебруара ове године, благоволео је одликовати :

ОРДЕНОМ СВЕТОГ САВЕ

I СТЕПЕНОМ :

Његово преосвештенство **Димитрија**, епископа нишког.

II СТЕПЕНОМ :

Управитеља војне академије, инжењерског пуковника, **Стевана Здравковића**.

III СТЕПЕНОМ :

Професоре Велике школе : **Светомира Николајевића** и **Драгишу Милутиновића** ;

Директора београдске гимназије, **Ђуру Козарца** ;

На расположењу председника конвисторије, проту **Рајка Рувидића**.

IV СТЕПЕНОМ :

Секретара прве класе у министарству просвете и црквених послова, **Миленка Марковића** ;

Директоре београдских нижих гимназија : **Јевту Ђорђевића** и **Тодора Мијушковића** ;

Директора београдске реалке, **Драгутина Плајела** ;

Директора крагујевачке гимназије, **Димитрија С. Јовановића** ;

Директора шабачке ниже гимназије, **Стојка Марковића** ;

Професоре београдске гимназије : **Стевана Каћанског** и **Косту Црногорца** ;

Проту из Лознице, клубачког пароха, **Ивка Поповића**.

V СТЕПЕНОМ :

Директора зајечарске гимназије, **Јована Митровића** ;

Директоре нижих гимназија : у Смедереву **Милоша Давидовића** ; у Јагодини **Аћима Пивљаковића** ; у Алексинцу **Димитрија Алексијевића** ;

Професоре београдске гимназије : **Владимира Карића** и **Сретена Стојковића** ;
 Професора београдске реалке, **Момчила Иванића** ;
 Члана нишке конзисторије, свештеника **Алексу Радовановића** ;
 Свештеника, пароха крагујевачког, **Светозара Весовића** ;

Учитеље основних школа :

Перу Димића и **Михаила Николића** у Београду ; **Срећка Јевтића** у Валуеву ; **Јевту Савића** у Нишу ; **Илију Миљковића** у Петровцу ; **Саву Протића** у Пожаревцу ; **Никодима Стевановића** у Смедереву ; **Петка Николића** у Шапцу ; **Ђорђа Живковића** у Неготину и **Јанка Веселиновића** у Свидеуви.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, благоволео је указом својим од 22 Фебруара ове године оставити :

Милоша Милојевића, професора и директора лесковачке ниже гимназије, за управника приправне школе са платом од 5.500 динара годишње.

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, благоволео је указима својим од 22 Фебруара ове године оставити :

Стевана Предића, предавача београдске гимназије, за професора исте гимназије ;
Спиру Станишића, предавача смедеревске ниже гимназије, за професора ;
Саву Антоновића, предавача београдске гимназије, за професора исте гимназије ;
Ђорђа Ничића, предавача врањске ниже гимназије, за професора исте гимназије ;
Николу Тодоровића, предавача свилајиначке ниже гимназије, за суплента исте гимназије ;

Владимира Зделара, предавача ужичке реалке, за суплента исте реалке ;
Љубомира Ђирића, предавача параћинске ниже гимназије, за суплента исте гимназије ;

Миту Живковића, суплента београдске гимназије, за професора исте гимназије ;
Милорада Петровића, суплента смедеревске ниже гимназије, за професора исте гимназије.

Постављења и премештаји наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављена је :

у АЛЕКСИНАЧКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

гђа **Драга Савићка**, за привремену учитељицу женског рада, 16 Фебруара о. г.

II Премештен је :

у СМЕДЕРЕВСКОЈ НИЖОЈ ГИМНАЗИЈИ :

г. **Панта Милановић**, хонорарни предавач нишке гимназије, 9 Фебруара о. г.

WWW.UNILIB.RS
 УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА

Постављења управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова од 11 фебруара о. г.

Постављени су :

г. Светозар Вучовић, за управитеља основне школе у Средњеву, округа пожаревачког.

г. Глигорије Белошавлић, за управ. осн. школе у Трстенику, окр. крушевачког.

Премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Премештени су:

у нишком округу :

<p>гђа Љубица Протићка, учитељица I и II разреда у Малчи, у Печењевце, 11 Фебруара ове год. по молби.</p>	<p>г. Илија Илић, учитељ у Печењевцима, у I и II разр. у Малчу, 11 Фебруара ове год. по молби.</p>
---	--

II Разрешен је:

у смеђеревском округу :

г. Владимир Савић, привремени учитељ у Малој Плани, 13 Фебруара ове године јер није отишао на дужност.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХХVI

10 Децембра 1886 год. у Београду

Били су : председник Ст. Д. Поповић ; редовни чланови : др. Ник. Ј. Петровић, Мих. Валтровић, Свет. Вуловић, Јован Жујовић, Ђ. Козарац, Љуб. Новачевић, Момчило Иванић, др. Милан Јовановић ; ванредни чланови : др. Љуб. Недич, Мих. Ђуровић, Бор. Тодоровић, Ср. Ј. Стојновић, Ник. Поповић и Марко Антоновић.

Деловођа и ванредни члан Мил. Марновић.

I

Прочитан је и примљен записник 325-ог састанка.

II

Прочитано је писмо г. Министра просвете од 9. овог мес. ПБр. 13.532, којим се шаље Просветноме Савету на преглед и оцену дело

у рукопису под насловом „Геометријско Цртање за средње школе“, од г. Стојана Марковића професора и директора ниже гимназије у Шапцу, које писац подноси на оцену и моли да се усвоји као учебник за школску потребу и да му се допусти, да га може о своме трошку штампати. Одлучено: да се рукопис упути на преглед и оцену г. г. Стеви Давидовићу и Владиславу Тителбаху професорима.

III

Прочитано је писмо г. Министра Просвете од 10. о. м. ПБр. 13.728, којим се шаље Главном Просветном Савету сведожба г. Војислава Вуловића свршеног ђака историјско-филолошкога факултета Велике школе и пита се Главни Просветни Савет за мишљење о

томе: има ли г. Вуловић према својој сведоци квалификацију за наставника средњих школа, каква му је и за које предмете.

Пошто је прегледана сведоциба, одлучено је: да г. Војислав Вуловић има врло добру квалификацију за историјско-филолошке науке.

IV

Г. др. Никола Ј. Петровић прочитао је нов пословник Главног Просветног Савета, који је удесио према изменама и допунама закона о уређењу Главног Просветног Савета.

Нов пословник примљен је онако како га је израдио г. референт и одлучено је: да се исти поднесе на одобрење г. Министру просвете.

V

Комисија, одређена да састави списак живих учених Срба, који су ма што самостално урадили у науци и уметности, поднела је Савету такав списак заједно са писмом у коме објашњава начин, на који је комисија извршила поверени јој посао.

Прочитано је и писмо и списак у Главном Просветном Савету а за тим је отпочет претрес списка по групама наука и уметности и посао је остављен недовршен за дружи састанак.

С тим је састанак завршен.

ИЗВЕШТАЈИ

СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА ШКОЛСКУ 1885|86. ГОДИНУ

VI

ПАРАЋИНСКЕ НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ

Господину министру просвете и црквених послова

Позван претписом од 17. Маја 1880 године ПБр. 2.273. потписани има част учтиво поднети г. Министру извештај о овој школи за прошлу годину у овоме:

Као што је познато г. Министру, у овој су школи прошле године обустављена предавања у првој половини Октобра по свима предметима, изузевши Географију и Историју српскога народа, а по овим два дисциплинама није за ово време држано ни неколико часова, по што је њихов предавач још у почетку Септембра био одазван на војну дужност; по свршеном пак рату предавања су једва могла бити настављена у другој половини Априла.

По овоме кад се не би знали узроци, који су учинили, те се овако задоцнило са настављењем прекинутих предавања, и ако

је за раније било наређено, да се сви наставници врате на своје редовне дужности; — остао би основан прекор изјављен потписаном у претпису од 13. Марта ПБр. 2.180, што је „био међу последњима“, који су овако доцне отпочели прекинута предавања; с тога нека буде дозвољено навести на процену неколике податке, из којих ће се лако уочити, је ли чињено све што је требало, па да школа што мање издангуби:

Пред г. Командантом шумадијске обласне дивизије налази се деловодни протокол параћинског војног магацина, из кога би се видело, како се потписани онога тренутка, кад је било наређено да се школе по нова отворе, обратио где је требало, да се наставници разреше од војних дужности, и да се школска зграда, заузета дотле за војну

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

потребу, стави на расположење управи школској. И ако истина сви наставници нису по овој молби одмах разрешени, они су могли и покрај војних дужности, које су у истом месту отпраљали, долазити у школу; али је требало многог пискарања, док се тако рећи на силу Бога успело, да се школска зграда испразни, оправи и дезинфикује, како не би наступиле зле последице по ученике, кад се у њу врате. Општински суд, коме је ово било у дужности, при свем заузимању потписаног, а и препоруци од стране државних надзорних власти, одлагао је овај посао од данас до сутра; а кад је већ крајње време било, да каже по овоме последњу реч, или да учини што треба, т. ј. ако не може испразнити стару школску зграду, а он да се стара за другу, по што се у нову школску зграду, у којој је била војна болница, по мишљењу лекарском нису смела пустити деца за читава два месеца; онда је председник општинског суда својим актом од 19. Марта Бр. 865 известио школску управу, како општина има своју нову зграду за ову школу, према чему не може никакву другу кућу узимати, што зато нема суме буџетом одређене; а баш и кад би је морала узимати, не би могла наћи куће, јер где је пре била нижа гимназија, тамо је смештена државна храна, која се нема где на друго место сместити. Кад дакле потписани није могао успети ни код општинског суда, ни преко државних надзорних власти, да општина учини што треба према школи, он је известио г. Министра о овој последњој изјави општинског суда; и тек пошто је г. Министар наредио, да општина изврши своју дужност према школи, општински је суд пристао, да испразни стару школску зграду најдаље до 7. Априла, према чему су за тај дан и ученици у школу позвани; али се и ово обећање протегне толико, да су се предавања једва отпочела 17. Априла.

Тако се у овој школи у прошлој години радило свега пет месеца благодарећи г. Министру за наредбу, по којој су предавања држана и за цео Август.

За толико време рада постигнут је овакав резултат:

У почетку године уписало се у I разред свега 51 ученик, од којих су дванаесторица понављала школу; у II разред уписало се свега 32 ученика, од којих су десеторица понављала школу; у III разред уписало се свега 22 ученика, од којих су шесторица понављала школу; у четврти разред уписало се свега 18 ученика, од којих ни један није понављао.

У течају године напустило је школу из разних узрока у I разреду шеснаесторица, у II седморица, у III шесторица и у IV двојица; те их је било с годишњим резултатом у I 35, у II 25, у III 16 и у IV 16.

По годишњем резултату имало је довољан успех за прелазак у старији разред у I 23, у II 25, у III 13 и у IV 16.

По средњој оцени било их је одличних у I разреду један, у II један, у III двојица и у IV тројица; врло добрих у I седморица, у II тројица, у III двојица и у IV петорица; добрих у I петнаесторица, у II 21, у III 9 и у IV девет; остало је да понови I разред једанаест и III тројица; није било ни једног ученика који би се због неспособности отпустио. —

Као што се види из изложених података, благодарећи марљивом труду свих наставника, и наредби г. Министра, по којој се ове године нису полагали испити, него су ученици превођени у старије разреде по годишњем резултату, и што су и по овоме могли полагати накнадан испит и из три предмета, — резултат је био доста повољан према времену за које је ова школа радила у прошлој години.

Сви су предмети предавани по прописаним ручним књигама, које су поједини

наставници по потреби допуњавали својим белешкама марљиво се журећи са својим предавањима, како би ученици до године што мање осетили сада изгубљено време; тако су по свима предметима програми толико исцрпени, да је по њима мало чега заостало за рад у другој школској години. Тога ради нису се вршила у прописаном обиму правила о писменим задацима, како би се што више времена добило за разраду онога, што је за који предмет прописано.

Саветском одлуком кажњено је свега 22 ученика, и то махом за неоправдане изостанке, а само један међу њима за јогунство према наредбама; иначе није било случајева озбиљне непослушности.

Шта би још требало набавити у овој школи од учила по појединим предметима, поменуто је на другоме месту.

Као што је познато г. Министру још нема ни година дана од како је ова општина подигла нарочиту зграду за ову школу; а шта би на њој још ваљало доправити, па да потпуно одговара прописаним правилима о зидању школа, изложено је у нарочитом извештају.

Бр. 263.

31. Октобра 1886 год.

у Параћину.

Директор ниже гимназије

Дим. Довијанић

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Директор јагодински вели: „Што се вештина тиче ученици показују воље за *цртање слободоручно* а у осталоме мало. Особитих видљивих знакова показује од 60—70 ученика једва једна десетина у томе, што наставничковом захтеву да раде *тушем* и *другим бојама* на финој хартији одговарају пресијом на родитеље за набавку тих ствари и ако се почетно цртање не ради тако. Учитеља за друге вештине овај завод нема. Савет наставни мисли, да би требало *цртању часове смањити* или претворити у обавезан предмет, јер у садашње време „сваки човек образован мора не само да разуме напрте (планове) стручних људи него и да своје мисли и радове исказује нацртаним начином.“ Директор ужички вели: „У Цртању, Краснопису и Геометрији ученици показују врло добар успех. Досадашњи број ча-

сова довољан је. Музика и Нотно Певање још се не предају у овом заводу, а велика би потреба била, да се и за ове вештине постави један стручан наставник, као што већ у многим другим заводима и постоји.“ Шабачки: „Успеха у вештинама примећува се код појединих ученика; но узев већину љака, вештинама се ништа не постиже. Узрок томе налази савет професорски да је: што су приморани да раде вештине сви од реда; (!) што се вештине не предају ни с каквом методом; што се за учитеља вештина постављају људи који нису темељно ни познати са вештином за које су постављени, а камо ли и са методама по којима се вештина предаје. С тога, како певање и музика, треба да буде и цртање необавезан предмет, и то са много мање часова него што је до сад било. Краснопис да остане

само у I. разреду. Гимнастика, која има задатак да развија тело, у овоме смислу узета, не може се ни сматрати као вештина, с тога она има да остане као за све обавезан предмет.“ Крагујевачки: „У вештинама: цртању, краснопису, певању, музици и гимнастици опажа се доста велики напредак...“ Ваљевски: „Осим цртања, краснописа и обичног црквеног певања, друге се вештине у овом заводу и не предају, јер за то учитеља нема. У цртању и краснопису опажа се знатан напредак, и нема тога ученика, који би у томе послу био запустен, као што тога у другим предметима има. За часове цртања и краснописа савет мисли да их не треба смањивати, јер цртање осим васпитне вредности има и своју особиту вредност, нарочито у изучавању природних наука и техничких послова. За остале пак вештине савет држи да би било крајње време настати да се те вештине у нашим гимназијама одомаће; наш је народ познат да има талента и воље за оваке вештине, па би с тога било грешно, ако школа не би ове особине и склоности у своју корист могла употребити.“ Чачански: „Певање, Музика и Гимнастика нису до сад у овоме заводу ни предавани, с тога проф. савет и не може о успеху тих предмета говорити. Али ако би се за ове вештине нашло спремних наставника, који би ове предмете с успехом могли предавати, професорски савет изјављује жељу најтоплију да се такви учитељи одмах поставе, јер је сасвим јасна ствар да би ти предмети били ученицима од користи, пошто је до сад успех а и корист из тих предмета свуда довољно осведочен.“ Пожаревачки: „За цртање, Краснопис и Гимнастику не примећује се код ученика ове школе особита воља. Узроци овоме — ово нарочито важи за цртање — јесу: што већина деце због сиромаштине нема увек потребнога прибора, што деца знају да су оцене из тих предмета без икакве вредности и што нема никаквих премија, (!) којима би се деца награђивала и тиме живље подстицала на неговање ових вештина.“ Књажевачки: „Ма да је у првој години тешко оценити колика је воља за цртање — у овом се заводу тек у овој години почело предавати — ипак може се рећи да се за

ту вештину показује прилична, истина неуређена воља. Колегијум је мишљења, да би и за тај предмет, који у образовању људском игра знатну улогу, било веће и свесније воље, кад би се и он систематично провео кроз све разреде основне школе, па који би се начин у средњим заводима и могло оно отпочети на ступњу на којем би требало да се отпочне... Оцене из цртања (геом.) ваљало би да важе као и оцене других предмета. За Краснопис воља је обична. Воља за друге вештине непозната је, јер се и не предају.“ Милановачки: „Краснопис, гимнастика и цртање предавани су драговољно од наставника ове реалке. Деца су показала увек доста и сувише воље за ове вештине. Нарочито у цртање и гимнастику уложили су велики труд и стрпљење да што више науче. Једва су чекали кад ће доћи часови ове две вештине.“ Лесковачки: За вештите: Цртање, Краснопис, а нарочито гимнастику, ученици показују особиту вољу. Часова је довољно за поменуте вештине по добро би било за гимнастику додати још један час недељно за (чисто) војено вежбање, те би тако сваки ученик био привикнут — још за рана — војеном вежбању и другим војеним знањима — баш и онај који неће, ма из ког узрока, никада имати прилике обучавати се војеним знањима и телесном војеном вежбању.“

На првом месту дакле видимо велику разноврсност. Докле једни веле, успех је веома добар, други веле, скоро никаки. И докле милановачки веле: деца су једва чекала кад ће да дођу часови ових вештина, докле пожаревачки веле да се не опажа никака воља. Даље, видимо, да се многе вештине на много места нису ни предавале. За цртање једни предлажу, да постане обавезан предмет а да му се часови смање, а други да не буде обавезан и да је часова довољно. И на послетку се помену војено вежбање.

Можемо ли из свега овог што год извести?

Историја образовања људског казује нам, да још кад никакве науке није било, ове су вештине биле у школи, и често се све васпитање састојало из њих. То видимо код старих Грка најбоље. Кад је доцније ова-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

дала теологија у свем јевропском свету и Метафизика, изгубио се сваки значај тела и његовога вежбања а „просвештавао“ само дух. Шта више, историја је забележила гомилу примера, где се тело још намерно мучило, било „постом и молитвом“, било бојем и мучењем. Тек новији век, кад су овладале више природне науке, и кад се медицина јаче развила, почео је опет да повраћа значај телу, и да се поред духовнога развића и тело развија. И деценијама година још може бити проћи ће, док се телу и телесном развићу поврати прави значај његов, и док се бар код већине тело не стане сматрати као материја која ствара или даје силу што се зове дух, и да без те материје и њенога здравља нема ни ове силе ни њенога здравља и њене величине. Долољно је, да данашњи век ради на томе и да ми по томе чисто можемо познати на ком је ступњу који народ, који завод итд. По томе, колико је он пажње телу поклонио, по развићу тела да меримо развитак духа. Све вештине имају тај задатак да развијају тело. Развијајући тело, развијају и дух. Гимнастика развија највише чисто телесну страну, или цело тело. Музика и певање развијају више специјално неке и неке органе, али у толико више опет стоје ближе осећањима у души. А цртање, радови ручни, краснорис итд. поред обе те користи, чине и прелаз к животу, к практичним радовима у култури људској. Правилније би развио децу онај, који би све ове вештине развио код деце до крајњих конзеквената, на макар им непредавао никаку науку, него онај који би све науке предавао, а ове најфиније ствари, које стоје најближе телу и духу и продиру у најдубљу дубину њину, занемарио сасвим. Па из тога се може видети важност коју имају ове вештине. Обзир пак на наше неразвијено индустриско и техничко развиће даје још огромнију важност. Школа треба да спрема, да се живот развија. И то она не чини толико наукама, колико вештинама.

И кад ми видимо како су оне у нас прво врло слабо заступљене у опште, па кад видимо и мишљења наставничка доста свакојака о њима (да се нпр. цртању смање часови а да буде „обавезан предмет“), те да

се боље „учи“): онда не само што можемо видети на ком је ступњу у опште наша школа у том погледу, него и колико ми појимамо данас наш низак културни развитак према осталим народима. Јер кад би га јасно видели, нема сумње да се не би старали да га брзо поправљамо и развијамо и у школи, и преко ње у животу. И онда би и извештаји о успесима и предлози о поправкама њиним гласили сасвим другачије.

Сад хајде да видимо шта веде извештаји о занатима. То је барем ствар опипљивија и свакоме је познато да су занати први услов за живот и културни развитак народни, а да у нас још нема никакве науке за занате, него се све још ради у најпримитивнијем облику. У њима се скоро најјаче усредсређују све оне користи које вештине доносе и духу и телу и животу.

Јагодински директор вели: „Што се вежбања у најнужнијим занатима тиче а у нижим класама гимназије савет мисли: да би така вежбања била *веома корисна* кад би се остварити могла у свима класама нижих гимназија и реалака, јер за тако предузеће треба и стручних људи и новаца, а ми и за мање ствари оскудевамо. Ако би се на то помишљало, прва би дужност била подићи школе за стручне људе у занатима, па онда проширивати круг рада. *Обавезна* вежбања у занатима била би корисна ради примене цртања, пр. геометрије и других наука за живот, а по томе и за препорођај успаваних заната у свима местима наше отаџбине. Према наведеноме наставни савет радосно поздравља *идеју* о нашим занатима, желећи јој најбољи успех.“ Ужички вели: „Односно увођења заната у ниже разреде гимназија, савет професорски двојаког је мишљења: једни су за то, да би требало завести нарочите занатлијске школе, а други опет да се споје са гимназијама и да изучавање буде обавезно.“ Шабачки вели: „Што се тиче питања о занатима, у савету су два мњења: по једноме, занати се не могу заводити у школама, без штете по наставу у опште. (?) при оволиком броју часова и предмета, осим ако би се могла извести комбинација без уштрба по саму наставу, кад би се у месту отворила радioniца за занате, а приправници њени да долазе из радioniце у гим-

назију на оне часове, који су по занат корисни; — по другом мњењу, занати не само што не би били на уштрб, него још могу бити и сами добро наставно средство, што промена рада, као што је признато, крепи дух и тело. По овом другом мишљењу занати би могли заступити гимнастику, и њени часови могли би бити прави одмор на корист употребљен, према осталим часовима. Сlike из историје појединих заната, слике о користи његовој итд, учинило би, да се гледа на занате са много више љубави, интереса, а отаџбина појединих заната и њихно путовање давало би пишљиву (!) примену географије, јестаственице, итд. Осим тога гајење заната у школи створило би поштовање заната у народу, па тиме привукло и много више народног живља на то поље.“ Крагујевачки каже: „...савет мисли да је потребно разабрати и мисао о увођењу заната, и то при новом целокупном уређивању гимназија. Ако се та мисао прими, савет је мњења, да се занати уче у прва три нижа разреда, јер деца из њих већином напуштају школу.“ Ваљевски: „У овоме питању савет професорски са свим је противан, да се у наше гимназије, ма и ниже разреде, уводе какви год занатски послови. Савет професорски налази да је циљ гимназијама сасвим друга, а не занатлије да спрема; циљ је гимназијама васпитање и образовање младих без обзира на позиве и задатке, што ће их њени питомци у доцнијем жрљоту имати; њена је циљ стварање умова и карактера без обзира на потребе једног или другог реда друштвеног, једне или друге материјалне оскудице. Осим тога савету професорском је познато, да покушаји оваке врсте нису чињени ни у гимназијама других напреднијих држава па с тога држи, да би оваке покушаје ваљало оставити њима, да нам у томе буду вођи и пример, као што су нам и до сад у другом којечему бивали. А за занатске послове савет професорски држи, да је њима место у садашњим реалцима; те школе и онако не чине никакве засебне целине, њихов програм ни онако није удесно заокружен, ђаци тих школа и онако се ретко на друге које више школе одају, но у том случају имао би се за њих изградити нарочити програм (про-

грам обичних занатлијских школа) и ђацима из њих не допуштати да без претходног гимназијског испита у гимназију прелазе.“ Чачански: „Самим тим, што су готово сви наставници изјавили: да би наставу у појединим предметима ваљало проширити и зато су тражили да се број часова у појединим предметима увећа а уз то и савет изјавио топлу жељу за вештине: Певање, музику и гимнастику — излази да је немогуће за сад да се занати уводе код нас, јер би ученици и сувише били оптерећени. Осим тога савет држећи се гледишта строго класичнога, у коме би правцу ваљало удесити и наставни план за гимназије, мишљења је, да се занати не би могли никако заводити у школе, којима би био правац класичке наставе. Поред овога излази и та тешкоћа, што је за занате потребно врло много алата, што су потребни вешти и ваљани мајстори којих бар за сад у окружним варошима нема а најпосле што би државу такви потребни алати и мајстори много новаца стали а опет не би имало стварне користи. Сумирајући све ово о занатима излази да би корисније било, да се за сад установе чисто занатлијске школе у Београду, Нишу, Крагујевцу а доцније и у Враћи, Пироту и другим местима, у које ће школе ученици по свршеној основној школи ићи.“ Пожаревачки директор не говори ништа. Лесковачки веди: „Уз оволико научног материјала одређеног за изучавање у прва 2 разреда гимназије (а и у осталим), учити још упоредо и занате, било би право крпарење, јер се то не би могло постићи, те би било само веће збрке осим ако би се што могло, односно тога, учинити, кад би се — неки ученици, што велом неки, то ће држим бити сваком јасно — упућивали да уче занате у време часова гимнастике. Иначе за то требају праве занатлијске школе, у којима би се поред редовног изучавања заната — имала предавати по неколико часова недељно извесна знања и вештине нарочито занатима потребне.“ Милановачки: „Ни од какве штете, но само од користи било би, ако би се обавезно завело у 2 нижа разреда реалака и гимназија вежбање у најнужнијим занатима. Не би згорег било, кад би се ово у старијим разредима продужио. Наша школа

требала би сваког толико да спреми, да може или са вештином којом или са занатом или ма чим што није наука у строгом смислу ове речи, да заради леба ма где у свету.“ Књажевачки : „Да се заведе при прва два, а и у целој нижој гимназији, и то у прва два, или три *обавезно* учење корисних заната, колегијум мисли да би било врло корисно из више разлога. Један од тих разлога је, што у нас и онако нема ни једног завода за занате, а нема ни изгледа, да ће се такви заводи, који су у осталом врло потребни, моћи скоро засебно подићи и то на више места. Други је што би се тиме у опште умањила антипатија школске омладине према занатима, јер би се, кад се они проведу кроз школе и да им се така важност и част, та омладина с њима нехотично опријатељила, и они, који не би били у стању, или не би хтели даље науке учити, одавали би се више на тај производни начин живота, докле су се до сад од њега клонили и одавали се већином на непроизводне радове. Трећи разлог : Факат је, да младићи који су учили по 2—3 или 4 разр. средњих школа, не одлазе на занате и за то, што морају по неку годину бити код свога мајстора прави покућари, што се с њима не може да сложи. На овај начин би се то избегло, јер такав младић више би мајстору вредно у радионици, него као покућар, а мал те не би могао одмах имати и по нешто плате. Четврти разлог је : што би они, који остављајући науке у II, III или IV разреду гимназија постају рђави учитељи или општински писари и пискарала, постајали добри и корисни мајстори. Пети је разлог : што би на тај начин у нижим гимназијама бивало увек више ученика, јер би се у њих шиљала и она деца, којој су родитељи или старатељи већ наменили занатски живот. — Остале користи, које би од образованијег занатлијског реда биле, лако је увидети.“ —

Па шта видимо из свега овога ?

Видимо, да су у начелу готово сви за занате, само се размимомлазе у томе, где и како да се заведу. Једни веле, да би гимназија требала да остане завод за опште образовање, а за занате да се отварају друге школе ; други веле, да не само што не би било никакве штете по наставу у опште,

него би још било врло добро и корисно. Из тога пак свега можемо извести : да је и наш друштвени живот и централна просветна управа и школа осетила *јаку потребу за занате*. А што се овако разноврсно мишљења износе о самоме увођењу њином, то нам каже, што смо и сами напред већ знали, а то је : да се они према целој ситуацији историјској и социјално-политичкој данас у нас не развијају по потреби озго, из народа, из живота самога, већ се желе и траже озго, од целине, од центра, од државе. И још нам се чини, судећи по извештајима, да се доста слабо онажа наш општи друштвени и економски положај, и да се нема јасна прегледа о целој животу народњем, него се већином само са „свога гледишта“ казују своја „мњења.“

У историји социјалнога развића свих народа, ми видимо овај ред : Прво је долазила производња, да се вади из земље оно што је за живот нужно — земљорадња. Друго, долази, да се те произвођевине прерађују и дотерују угоднo за човечије потребе ; то су занати, и ту почиње култура у ужем смислу. Треће долази, да се те прерађевине разносе и распродају по свету ; то је трговина. Међу њима и с њима упоредно иде наука. А државна управа и религија одржавају ред и чине, да се ове гране развијају и напредују, или пропадају. На истим тим основима постоји и данас живот свих народа. Производња, прерада, разношење, размена и потрошња ; земљорадње, занати, трговина. То су три фактора живота и опстанка народног, садржина културе човечанске. Држава и религија су просте фирме, а наука је помоћница. Сваки културни народ мора да има ово : земљорадњу, занате, промет. Но у данашње доба кад су се гвозденим путовима народи тако зближили и помешали, да цео свет изгледа као једна велика заједница човечанска, по некоме народу може и да фали који од ова три члана. Енглеској н. пр. фали први члан. Она ради и живи највише од она друга два члана, а први већином намирује из осталих земаља. За то она не би могла да живи без осталог света. Половину жита и брашна само што поједе, мора да купи са стране, Да га не купи, значи, половина Енглеза би помрла од глади. Да и ту

половину не произведе из своје земље, зна-
чи помрли би сви. По томе види се пре-
трдна важност првога члана. Нама, као и
свима народима, који су почели културу
доцније, скоро, фали ипр. други члан. Раз-
вијени занати у другим земљама, нарочито
од како су машине изнађене и уведене, фа-
брике и фабрикати њипи, не даду да се и
наши занати подигну. Они су јефтинији и
лепши, и ми њих примамо. У том случају
ми прво зависимо од тога, од кога то при-
мамо; јер у свако време он може да стегне
и да неда. А друго још важније: *читава
маса нашег народа стоји бесислосна и не
може да нађе рада.* Занати нису у народа
само за то, да подмирују потребу оних, који
купују њине прерађевине готове, него *да
живе и они, који их израђују.* А где на-
стане тако стање да заната нема, да читава
маса народа остаје без занимања, онда све
иде у земљорадњу, а што год из ње изиђе,
то иде у трговину, у чиновништво, у по-
повство, једном речи: у непроизводну кла-
су. Ту онда стоји земљорадња на једној
страни, непроизводна класа на другој. Из-
међу њих занати само животаре и — изу-
миру све више. И што даље све се више
прави ненормално стање друштвено. Све ви-
ше пролетаријата и без рада и све више
зависности од туђина с поља. И то стање
је више или мање у свих држава, које
се налазе у започетку своје културе, а у до-
диру су с великим државама културно да-
леко надмашнијим, па и у нас у Србији. И
можда Србија нема животијег питања од
овога. И ако јој икака опасност прети, ова
је највећа. И ако Србија пропадне, од ово-
га ће.

По томе види се огромна важност пита-
ња о занатима, које је министар просвете
овде покренуо, и које сви овако јако осе-
ћају. Испод ових можда непречишћених по-
гледа, крије се нејасан нагон за народни
опстанак. И овде видимо велику природну
истину и психолошки закон: да се све пре

осети, па се после зна. У Србији данас сви
то осећају, али колико ли их је, који то
знају?...

Али је питање, шта може школа учи-
нити? Може ли она помоћи томе стању, те
да се апелује на њу? Нека избаци класи-
цизам, нека избаци све фирме, нека узме
сушту реалност: вештине и науку; па је ли
поможено?

Нема сумње, да би школа мало боље
„спремала за живот“, да би мало мање бо-
гаља умних, моралних и телесних испраћа-
ла испод свога слемена; али је врло сум-
њиво и одвећ несигурно, да би и трунку
једну допринела да се занати у нашој зем-
љи развију. Школа може спремити за занат,
али посла ван школе опет не мора да буде.
И спрема остаје равна учењу класицизма —
без примене и употребе, без користи. Нема
поговора, да министар није учинио добро,
што је ово питање ставио и пред људе од
школе и просвете, али је узрок много дубље,
а не у школи. Министар просвете треба да
преда ту ствар министру финансије, па је
ни овај не може решити. И сви министри
скупа, тешко. Тек цела земаљска управа:
влада и скупштина у договору са знацима
економским и цела *политика* народна ако
би могла што учинити. О, па да ли би и
онда могла!....

Видели смо дакле осећену неодложну
потребу заната у народноме животу нашем
и школи, но како она да се подмири: то
остаје будућности да је она расправи и под-
мири, ако могне...

Остала питања и одговори тичу се више
административне стране, него наставне, за
то о њима даље нећемо ни говорити. Само
нека од њих, која се тичу више васпитне
стране, додирнућемо још онда, кад јстанемо
говорити о васпитној страни.

То су дакле била питања министарска и
одговори управника средњих завода на њих.
И из њих свих ми смо, ето, толико могли
видети саму наставу и дух њен.

(Наставиће се)

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

ЛУДВИК XVI. — НАПОЛЕОН БОНАПАРТА

Лудвик XVI

1

Лудвик XIV оставио је после своје смрти велики државни дуг од 900 милијуна талира, а државни приходи за наступајућу годину беху већ у напред потрошени. Његов наследник Лудвик XV, који је владао скоро шездесет година, нити је умео да влада, нити да штеди. Што није рат прогутао, то су расули и проћердали министри и љубимице. Једна жена, која је умела задобити поверење и љубав краљеву, стала је државу за пет година четрдесет милијуна талира. Најпосле није се знало од куда ће се наћи новаца. Тада краљ, по савету својих министара, отпоче једну нечасну, али корисну трговину. Он нареди да се штампају и као готов новац примају хартије (банке). Он купова све жито, као најпотребније нешто за сваког надничара, и тако сад подиже храну жити, да је знатне суме на томе добијао. Сва вредноћа сељака беше узалудна, све пишташе и уздисаше од невоље. Племство је заузимало најважнија места, духовништво је имало богате приходе, а оба сталежа уживала су многе повластице, док је трећи сталеж, грађани, био са свим презрен. Тако се мало по мало распали мржња и огорчење нижег сталежа (грађана и сељака), противу виших сталежа, па и противу самог краљевства. Борба Североамериканаца за слободу, у којој су и многи Французи учествовали, живела је још у свима срцима и распаљивала одушевљење за слободу. Духовити и чувени писци, као што су Русо и Волтер, нападали су на привилегије племства и духовништва, а објављивали при-

родно право, које сваки човек има, за то што је човек. Тако су духови били распаљени, а француски народ са жудњом је погледао на младога краља Лудвика XVI, јер је његов долазак на престо био једна општа радост народна.

Лудвик је доиста добро мислио и своју владу отпочео је са озбиљном вољом, да умањи невоље и терете у земљи. Али он беше веома слаб, да би могао обуставити зло, које је било ухватило дубоког корена. Трошкови су сваке године бивали све већи, јер је његова жена Марија Антоанета, кћи Марије Терезије, била веома раскошна. Кредит је опадао све више и више. Узалуд је добродушни краљ живео веома просто, само да би умањио тешке терете својим преоптерећеним поданицима. Његов двор расипао је као и пре. На послетку он мораде послушати свога министра финансије *Некера*, родом из Женеве, и по његовом савету сазвати скупштину од свих сталежа, која није од 1614 године сазивата. Некер, који је имао намеру, да дефицит покрије тиме, што ће племство и духовништво подврћи влађању државних дација, предложио је да се на скупштину позове 600 чланова из трећег сталежа, а по 300 чланова од племства и духовништва. Тако се скупштина свечано састаде 5. Маја 1789 године у престоници Версаљу. Краљ није могао ни слутити да је тиме наместио мину, која ће целу Француску, па и целу Европу потрести, па чак и њега самог упропастити.

2

Племство и духовништво били су врло незадовољни и не хтеше заједно да раде са трећим сталежем, а врло су мало имали

воље да поднесу велике жртве за своју отаџбину. На против трећи сталеж захтевао је, да се гласа по главама а не по сталежима, иначе би два сталежа била противу једнога. Око тога се водила најогорченија борба и Лудвик XVI морао је да распусти скупштину. Трећи сталеж, по савету мудрога *епископа Сија* остаде на окупу и прогласи сам себе за *народну скупштину*. Ово дреко постојањство од један пут одушеви цео народ, и многи од посланика из племићског и духовничког сталежа придружише се трећем сталежу, да се с њим саветују о променама, које је требало предузети у дотадашњем уставу.

Краљ се беше највише уплашио од тако насилног корака. Он сам дође у скупштину, изјави да му се не допада свађа међу сталежима, заповеди да се сталежи одмах разиђу и да се следећег дана састану и одвојено већају. Духовништво и племство послуша одмах краљеве заповести и разиђоше се, али посланици трећег сталежа продужише своје седнице. Сад дође краљев посланик (велики церемонијал мајстор) са озбиљном заповешћу да се одмах разиђу. Граф *Мирабо*, човек веома даровит, али и врло развратан, подиже се и са дрским пркосом рече краљевом слузи: „Иди и кажи онима, који су те послали, да смо се ми овде искунили по вољи народа, и да нас само силом бајонета могу одавде удалити“. Добродушни краљ стидео је се да употреби бајонете и надао се да ће се све на миру свршити. За то је саветовао племство и духовништво да добро поступају са трећим сталежем. Али баш ова слабост краљева допринела је да се отпочне револуција.

Грађани су се окуражили, париска светиња искупи се, да брани народну скупштину од сваког напада. Рђави људи између племића и сами су тајно раздраживали народ, да би тако лакше могли проводити неваљалства, која су иначе била кажњива.

Полиција немогући спречити nerede у народу, представила је краљу тако страшне појаве дивљаштва грађанског, да је он заповедио, да се у Париз скупи војска од 50.000 људи. Сад су у краљевом двору мислили, да су победили, али баш они, које су они изабрали за своју одбрану, били су им од штете. Француски војници нису хтели пуцати на грађане, а понуђено повећање плате одбише сви једнодушно. Општа љубав народа беше им награда. Где год су се појавили плескали су им и хвалили их. Свуда су их јавно грлили и љубили, а најодличнији грађани ишли су у друштву с њима.

Тада краљ заповеди да се у Париз доведе немачка војска и да се растури по улицама. Ово увећа огорчење и доведе народ до тога да силу силом одбије. Народ је уважавао министра Некера као свога љубимца. Због тога мрзила га је дворска партија, и, у договору са краљицом, наговори краља, те он изда заповест, да Некер одмах иде из Париза (11. Јула 1789 год.). Вест о овоме изгнању распали народ у Паризу до дивљег беснила, сваки докона оружје и викаше кроз улице: „слобода или смрт“. Гомила најпре разби магацин оружја и наоружа се, а за тим наоружана нападе на *Бастилу*, (државна тамница), на коју се одавно мрзило. Бастилу разрушише и сранише са земљом, стражу исекоше, а главу командантову набише на једну дугачку мотку и под узвицима народа носаху је кроз варош. Од овога дела отпочиње истински француска револуција (14. Јула 1789).

Краљ не беше куражан да министра Некера одмах позове натраг, нити пак да сву војску уклони из околине Париза. Сад народ мишљаше, да све силом може добити. Из свих области Француске немирни, за преврате склони, најраскошници и најрђа-

вији људи, појурише у главну варош, да овде у мутној води рибу лове.

Народна скупштина, којој је душа био трећи сталеж, отпоче сада да ради брзо, снажно и одлучно. И не бавећи се новчаним питањима, она објави пре свега *људска права и суверенитет* или *неограничену моћ народа*, коме је највиши чиновник био краљ. Свако ропство, све закушне земље, све привилегије појединаца и читавих друштава, сва преимућства племства и духовништва, једном речи: *сва средњовековна феудална права* уништена су и укинута. Све ово извршено је знамените ноћи између 3. и 4. Августа.

Краљ за љубав мира и реда одобри сва решења, која је скупштина те ноћи донела. Али народ у дивљем пијанству нове слободе прекорачи сваку меру поретка и законитости. Многи људи, које се мрзило, били су јавно на улици побјени. „На фењер“, беше обична убиствена вика, кад су кога одвукли и обесили на дирек од фењера. А што се радило у престоници, на то су се одмах угледали и у провинцијама. *Слобода и једнакост!* беше општа лозинка. Како у Паризу, тако и у свима варошима провинцијским, уреди се војска под именом *народна гарда*. Она је носила као знаке револуције тробојну кокарду: *црвену и плаву*, боју вароши Париза, и *белу*, боју краљевства. Наоружане гомиле прелазиле су кроз села са узвицима: „рат палатама, мир колебама!“ пљачкајући замке племића и куће духовника. *Херцег Орлеански*, рођени краљев стриц, који је краљевску породицу жестоко мрзио, непрестано је народ подстрекавао на буну. Овај несрећни, пакосни и покварени човек мислио је, да ће попети сам себе на престо, кад обори оно што постоји. Он је гомилама поклањао народу новаца само да би га за себе придобио. Како је опасност непрестано расла многи од дворјана побегоше из земље, а међу осталима и граф Артоа и принц Конде. Многи племићи и

духовници, угледајући се на ове из двора, такође побегоше из земље. Несрећни краљ остаде сам, без заштите и савета, у узбурканом мору беснила узбуђенога народа. Па и сама народна скупштина, и ако је већина посланика била одушевљена жељом, да народу даде добар устав, не могаше мир и поредак опет повратити. Скупштина је и сама на скоро покретана струјом простог народа, као што се окреће точак каквог млина од воде, која на њ' пада.

4

Да би краљу одузели сваку моћ, слободоумни људи у Паризу скројили су план, да га са свим преместе у Париз. Граф Орлеански и његови помоћници придружише се овим људима и покуповаше сву храну тако, да у Паризу настаде глад. Сад се пусти глас, да су краљ и аристократе (тако се звала дворска странка) хтели да направе глад у Паризу. Петог Октобра искупи се пред саветском кућом гомила жена, наоружана сикирама, копљима и сабљама. Рибарке су играле главну улогу, а међу женама могло се видети људи одевених у мушко одело. Граф Орлеански обдарио их је новцима и ракијом. Гомила нападе на саветску кућу, и узе оружје. По што су се извикали и излармали зачу се: „У Версаљ! у Версаљ!“ Касанин Маљар беше им вођа, и сви одоше у Версаљ. *Лафајет*, познати јунак из северо-америчке војне и заповедник народне гарде, заповеди да гарда задржи ову гомилу. Али народна гарда намора и њега самог, да их води у Версаљ. „Ми се нећемо борити са гладним женама“, викаху они претећи. Већ беше настала ноћ и киша је лила потоцима. Али то није сметало светини, да отпугује са 20 тонова.

Већ око подне стигоше жене у Версаљ и са песмом и лупањем у добош уђоше у народну скупштину. Маљар, машући са голем сабљом, са једном женом поред себе,

која је на Дугачкој мотци носила добаш, држа је говор у име народа. „Ми немамо леба“, викну он, „ми знамо, да су краљ и његови министри издајници. Али мишица народна подигнута је, да их помлати“! Његови пратиоци са ужасном викам претили су краљу и краљици. По том читава чета жена вичући и лармајући продре у салу и помеша се са посланицима. Једна жена заузео председничку столицу и са звоном у руци отираваше председникову дужност. Тада дошле хране и вина, пијаху и певаху, невахау и грђаху дивљачки једни друге, а неке посланике готово гушиле су својим миловањем. Скупштина покуша да их умири и сам председник одведе неке у краљев замак: Овај им даде најповољнија обећања, шта више неке је од ових жена грлио, јер му оне друкчије нису хтеле веровати. Тада се улогорише као војници на великој пијаци, наложише ватре, и ту јеђаху и пијаху.

Око по ноћи стиже париска народна гарда. Благородни Лафајет, који је био пријатељ слободе, а тако исто и правичности и поштовања свачије части, позвао је све, да се уздрже од даљих неваљалих дела. Он је најпре заклео гомили, да ће бити верни краљу и да ће пред његовим двором стајати са поштовањем. По том оде сам у замак краљевој породици и подјемчи се за одржање поретка.

Тек што је заплавила зора 6. Октобра, а једна гомила бунтовника нађе пут, којим продре у краљев замак. Они су убијали краљеве гардисте, који су стражарили пред краљичином собом, и преко крвавих мртваца продреше у собу, у којој је краљица спава. Али њихова жртва беше кроз тајни пролазак побегла у краљеву собу, а бесне убице боле су њену постељу са мачевима и коњима. Цела стража искупи се и истера убице из замка. Али сад бунтовници нападше гарду, која се не могла одбранити од бесне гомиле. Сви очекиваху смрт. Тада

се краљ појави на балкону и са раширеним рукама повика: „милост мојој гарди!“ — „Да живи краљ“! беше одговор, и одушевљена гомила престаде убијати. Шта више дозволаше к' себи неке заробљене гардисте и почеше их грлити на очи краљеве. Тада гомила повика „краљица, краљица“! Са очевидним страхом изађе краљица на балкон држећи у свакој руци по једно дете своје. „Не требају нам деца“, повикаше јој оздо. Она врати децу натраг, и сад стајаше ова господарствена жена сама на балкону, са сузним очима и скрштеним рукама, док је се доле побуњена светина таласала и викала и коњима и пушкама вртила. Један неваљацац управи своју пушку на њу, док други му је обори доле. Мирноћа ове обезоружане жене, која је ту стајала, утиша страст народа, и он на један пут окрете друкчије. Цела гомила повика одушевљено: „Живила краљица“! Опет су тражили краља. Он изађе а гомила га предусрете узвицима: „у Париз, у Париз“! — „Јест, децо моја“, одговори краљ, „ја ћу ићи у Париз, али не друкчије него са мојом женом и децом“. „Да живи краљ“! повика сад опет светина. Краљица опет изађе на балкон и хтеде говорити, али од вике народа не могла се чути њен глас. Тада је Лафајет пољуби у руку и рече зачућеном народу: „Краљица се јако чуди томе што види. Она је обманута; она обећава, да се више неће дати обманути и да ће народ волети“. За доказ да то одобрава краљица подиже своје руке небу, а сузе јој се котрљаху низ образе.

5

Већ око један сахат по подне крену се народ натраг. Напред су ношене крваве главе исечених гардиста, натакнуте на високе мотке као победоносне трофеје. Заостаде гардисте повео је народ као заробљенике у својој средини. За њима су ишла кола, у којима су седели краљ и краљица

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unlib.rs

са њихово обадвоје деце и принцеза Јелисавета, краљичина сестра. Са обе стране ишла је гомила народа, која је страшно лармала. Неки су наваљивали на кола и проклињали и претили краљевској породици, други су певали победоносне песме, а трећи су викали : „Овде вам водимо пекара са женом и шегртима“. — За колима је ишло више топова, а жене су седеле на лафетима и носиле на бајонетима лебац и месо. Пијани људи и жене ишли су једни поред других, а цео пут беху прекрилили становници суседних села, тако да су се кралева кола морала често заустављати. Тек после шест сахата страха и срамоте стиже сиромас Лудвик до уласка у Париз, где га дочека председник општине париске, хвалећи тај лепи дан, у који је краљ француски опет у престоницу дошао. Краљ одговори : да је он са задовољством дошао, а краљица да је са поверењем дошла у ову добру варош. После тога краљ оде у Тиљерије (краљеве палате) у којима не беше ништа спремно за дочек краљеве породице, тако да су и кревете морали узајмити.

Од ово доба краљ је постао невесео и сматрао је, да је он роб народних вођа у Паризу. Ништа боље није прошла ни народна скупштина. Преко триста посланика оставише скупштину, по што нису хтели да им се пребаци да су помешани у убиства од 6. Октобра. Остали посланици одоше у Париз и под заштитом простог света, укидаху једну по једну установу, ништа и не мислећи на то, да је лакше рушити него зидати. Седнице су држате у једној јахационици која је била у башти Тиљерија. Клупе су биле намештене као у амфитеатру. На средини је био председников сто, с десне стране седали су умереваци, с леве стране, нарочито на највишим клупама (на брегу) седали су најжешћи револуционари. У Паризу се створише клубови од једномишљеника посланика, који су се у напред договарали о

ономе, што ће у народној скупштини радити. У једном јакобинском манастиру установи се тако звани јакобински клуб, који се састојао из најжешћих агитатора. Као спољашњи знак јакобинци су носили црвену капу. На скоро је цела Француска киштила од клубова, којима је заједничка средсреда била у Паризу. Гледаоци на галерији, већином приврженици Јакобинаца, са узвицима и пљескањем руку одобравали су све, што су говорили људи из њихове партије. На против говорницима из умерене странке, кад су говорили и саветовали се о добру и злу у народа, звиждали су и правили комедију. Воља за истребљивањем не знађаше више ни за какве границе. Имања духовништву била су одузета, манастири су укинута, и да би се олакшала продаја заведен је папирни новац, који се називао „асигнација“, (објава за исплату), јер се она на купљеним добрима морала показати. Ту су се морали многи купци због асигнација придружити револуцији, да би осигурали своје ново имање. Стара подела земље на провинције укинута је и земља је подељена у 83 департамана. Краљу је одређена годишња плата, наследно је племство укинута а са њим и све оно, што је на роштво опомињати могло. Па и сама незнатна титула господин укинута је ; од тада се свакоме говорило : грађанине!

6

У таким приликама дошао је и 14. Јули 1790. као дан разорења Бастиле. Успомена на ово дело дала је повода, да се овај дан прослави као велики празник. Прослава се имала извршити на Марсовом Пољу, а то је једна пространа равница на западној страни од Париза. Још ноћу, у очи дана празновања, равница је била пуна људи. Народна гарда беше дошла, и кад сину први сунчани зрак грмљава топова и звона звона објави овај свечани дан. Око 10 сахата из јутра дођоше, у средину сто-

WWW.UNILIB.RU
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

тинама хиљада гледалаца, народни посланици, изасланици департмана, а доцније и краљ са његовом породицом. Кроз једну свечано украшену канију улазио је поход на Марсово Поље. У средини истога беше висок олтар, назват „Олтар отаџбине“, а према њему гелерија, на којој су седели краљ и народна скупштина. Епископ *Талеран* служио је службу и благословио је заставе департмана. У највећој радости, а под ведрим небом, заклеше се грађански војници, народна скупштина, краљ и посланици чиставог народа на покорност законима, и сви се изгрлише као браћа пливајући у радости. То беше велики и свечан тренутак. Краљ и народ направили су везу и збратимили се да својој земљи приправе бољу будућност.

Али на скоро се показало, како је слаба веза, која је везана само тренутним осећањем. Јакобинци су у својим насилним мерама ишли све даље и даље и дозвољавали су најгрубље поруге противу краља и његове породице. Један пут (18. Априла 1791), хтео је он да се са својом породицом изведе у један оближњи замак, да тамо као и обично проведе ускрс. Тек што се он попео на кола, а прост свет са народном гардом нададе вику, скиде краља доле и захтеваше да он не сме остављати Тиљерије. Лафает изађе и заповеди, да народна гарда расклони свет и да краљевим колима отвори пут. Узалуд! Општински председник похита и опомену на мир; краљ опомињаше и мољаше, краљица плакаше. Све узалуд! По што је ларма трајала више од једнога сахата сиђоше краљевске личности опет с кола и вратише се у замак, који сада беше њихова тамница. Лафает се због непослушности народне гарде наљутио и дао оставку на звање команданта.

Сад се краљ потпуно реши, да себе и своју породицу бегством избави из роцства. Ноћ између 20. и 21. Јуна беше за бегство одређена. У почетку је изгледало

као да ће предузеће добро изаћи за руком. Ноћу стигоше у Сен Менехулд. Тамошњи поштар Дру-е, један обесан револуционар, зачуди се кад виде краљицу, коју је и пре тога један пут видео, а брзо познаде он и краља. Тек што су коњи упрегнути и кола путничка пошла, реши се овај човек на један дрзак корак. Он уседо на коња, и странпутицом стиже пре путника у *Варену*. Одмах су звона дупала на ларму, народ под оружјем поседе све излазе, и кад крајева кола стигоше одмах их заустави и намора путнике да изиђу из кола. У почетку је Лудвик одрицао да је краљ; али кад је видео да су га познали узвикну он жалосно: „Јест, ја сам ваш краљ! Опкољен мачевима и бајонетима у престоници хоћу међу мојим верним поданицима у провинцији да тражим слободу, коју сваки ужива. Дуже нисам могао у Паризу остати, а да не пропаднем са мојом породицом“. Његове речи не нађоше никаква милосрђа. Он је као заробљеник враћен натраг у Париз, праћен гомилом народа и народном гардом.

Овај несрећни покушај погорша још више положај несрећне краљевске породице. Сад су предузете још строжије мере за чување краљево. Краљица није смела затворити ни врата своје спаваће собе, и кад их је један пут краљ затворио дежурни официр опет их је отворио и рече са свим хладно: „Ви се узалуд трудите, да врата затварате“.

7

У Септембру 1791. године беше свршен нов устав. Краљ, који је увиђао, да ће свако противљење бити узалудно мораде се на тај устав заклети. Устав је био доста добар, али је био јако скратио краљевска права. Кад се разишла скупштина, (која је назвата *уставна*), онда је на њено место дошла друга нова, која је такође предузела да одреди права крајева и да напише земљаске законе, и та скупштина назвата је

законодавна. Чланови ове скупштине били су већином млади и веома даровити људи, али без икаквог искуства, спопаднути револуционарном грозницом. Међу њима одликовали су се посланици департмана *Жиронде*, названи *Жирондисте*, којима је била намера, да краљевство полагамо сруше, и да на његовим развалинама подигну републику. Али у овој су скупштини седели и најбешњи Јакобинци, који су хтели да сруше краљевство одмах, а не лагано, па ма и насилним средствима. И ако међу појединим партијама беше неслоге, омет су се све слагале у мржњи према краљевој породици. Готово сва звања, па и сама министарска места били су заузели Јакобинци. Умеренији људи измицали су се полагамо из вртоглавице најжешћих страсти. Страховити људи као: *Робеспижер*, *Марат*, *Дантон*, *Мануел*, *Петион*, којих ће имена остати вечито урезана у историји Француске, починили су у овом бурном времену свирепства, од којих се човек мора стидети. Ови људи удружили су се са простим народом за одбрану и нападај и ишли су на то, да помоћу народа сруше дотадашњи поредак и да сву власт приграбе у своје руке. У тој владавини народа суровост је била заменила патриотизам, а умереност је сматрана као рђавство. У ово време, као у време куте плашио се један човек од другог. Сваки се облачио у најсиромашније одело, само да би се од беснила светине могао сачувати. У то време сматрало се, да је онај прави син слободе, који није нигде ништа имао. Име „безгаћник“ (санкилот) вредило је тада као почасна титула.

Законодавна скупштина донела је решење, да се сви исељеници, који се у одређеном року не би вратили, осуђују на смрт, а њихова имања одузимају се. У исто време решено је, да сви свештеници, који се не би хтели заклети на нов устав, као бунтовници и издајници народа погубе. Кад краљ одрече, да одобри тако строге закључке, по

којима би и свога рођенога брата морао осудити на изгнанство, онда Јакобинци решише, да га на то приморају народним устанком. У овој цели поделише међу становницима предграђа оружје и 20. Јуна једна гомила од 40.000 људи, (под предвођењем пивара *Сантера*), са страховитом вицом продре у Тилерије, поне се уз бамаке, управо краљевој соби. Врата беху обијена и светина продре унутра. Краљ, који је око себе имао само шест гренадира, изађе неустрашимо пред бунтовнике, који стадоше, непомично пред његовим Величанством. Али друга гомила продре унутра, нападе краља и краљицу са грдњама и захтеваше одмах потврду одлука народне скупштине. Само краљ остаде у овом тешком часу искушења непоколебљив и прими мирно све поруге. Један бунтовник даде му црвену јакобинску капу. Краљ је узео и мету је себи на главу. Други му пружи стакло, да пије у здравље народа, Краљ прими стакло и пио је из истог.

Са највећим унутрашњим огорчењем гледали су гренадири такво понижење Величанства краљевог и беху се решили, да бране краља крвљу својом. „Не бојте се ништа господару!“ вићу један од њих. Краљ узео мирно гренадирову руку, метну је себи на прси и одговори му: „Пресуди, да ли ово срце од страха куца“.

На послетку народна скупштина реши, да пошаље 25 чланова у краљев дворца. Кад они стигоше тамо, престаде неред. „Сиромашни и честити народ“, као што га Робеспижер називаше, повуче се за овај мах мирно натраг, не просувши ни капи крви. Кмет *Петион* хвалио је народ нарочито због *мудрости* и *достојанства*, са којим је краљу своју жељу представио.

Кад је Јакобинцима овај покушај рђаво испало решише, да дигну нов устанак, у коме ће краља или убити или бар збацити. Да

би лакше извршили свој план, они позваше једну гомилу скитница из Марсеља и околине. Десети Август беше одређен за извршење плана. Из јутра овога жалоснога дана звонила су звона на ларму и светина из предграђа дође у Тиљерије вичући и лармајући. Швајцарци и остала верна гарда, отпочеше да се бране, поседоше све уласке у двор и одлучише да се боре за краља. Али краљ са непомућеном добродушношћу заповеди да се не пуца. У такој страшној опасности похита у замак један члан магистрата и саветоваше краљу, да одмах бежи у народну скупштину. Кралица осећаше да је срамота молити за заштиту људе, који ни труна саучешћа према краљевој породици нису показали, и она ватрено одби савет члана магистрата. Тада се овај обрати њој са овим речима: „Госпођо, тренутци су скупоцени; још неки минут, још неки секунд, и ја не стојим више добар за ваш живот“! Кралица порумени и рече дубоко потресена: „Нека то буде сад; ми ћемо и ову последњу жртву поднети“. На један пут насташе ужасне претње и грђе светине и зачу се вика: „Доле са тиранима! доле са изелицама, који годишње ждери 25 милијуна“! Краљ са породицом мораде побећи у народну скупштину. При уласку рече краљ достојанствено: „Ја сам овамо дошао, да уштедим Француској један велики преступ, и ја мислим, да нигде нећу сигурнији бити, него у вашој средини, господо моја“! Скупштина га прими хладно и намести га да са породицом седи у ложи новинара. Тамо је морао елушати како се скупштина саветује о његовом збацивању.

Међу тим звека оружја и грмљава тонова објавише, да одлазак краљев, није могао спречити проливање крви, од чега је се овај владалац тако много плашио. Швајцарска гарда, после најјуначније одбране, беше већином исечена, а замак опљачкан. По том читаве гомиле народа, са гаравим

лицем од барутног дима и са окрвављеним народом, упутише се у народну скупштину и захтеваху, да се збаци краљ. Сад посланици донеше одлуку да народ треба да изабере *народни конвенат*, по што краљевство и није за Француску. Краљ је збачен са свога звања, и као преступник са својом породицом одведен у *Тамил* (стара једна тамница). У Септембру (21) 1792. године састао се народни конвенат, који је био састављен из најжешћих Јакобинаца. Конвенат је одмах укинуо први устав и краљевство, Француску, најстарију хришћанску државу, прогласио је за републику, и наредио, да се од тада друкчије рачуна време. Године су се морале од тада бројати по проглашењу републике и прва година почињала је 21. Септембра 1791. године. И имена месеци била су преиначена, а место недеља уведене су „декаде“, од којих је свака имала десет дана. Тридесет и шест незнабожачких празника дошли су на место 52 хришћанске недеље. Са укидањем краљевства сви грбови и слике крајева били су уништени. Сам конвенат спремио је светину, да то изврши. Шта више ни сами краљевски грбови у Сен - Денису нису поштеђени, већ су прекопани, мртвачи из сандука повађени, а њихове кости просуте. Ништа није остављено што би опомињало на краљевство.

9

Положај несрећнога краља побуди саучешће и бригу свих осталих владара, а нарочито цара аустријског *Леополда II.*, који је с њим стајао у тесним породичним везама. Жеља за помоћ краљу била је још више распаљена молбама и представкама исељених француских принчева, који су становали у *Кобленцу* и тамо под своју заставу прикупљали све исељенике. Место да мудрим понашањем отклони рат, народна скупштина је учинила све да га изазове.

Француска војска заузео сва имања, која су немачки кнежеви имали у Елзасу и Лотарингији, а целој свету наносила је скупштина увреду. Што се више спремала Аустрија да несрећнога краља силом ослободи из руку револуционара, тим су они с њиме рђавије поступали. Јакобинци га намораше, да своје шураку Леополду II, који се због њега оружао, објави рат. Кад је објава рата стигла у Беч, цар Леополд беше тада умр'о. Њега наследи Франц II, који у друштву са краљем пруским Фридрихом II објави рат Француској. Ни један од њих није ни слутио, да ће овај рат, који су сматрали за један триумфални поход, са незнатним прекидом, трајати до 1816 године, и да ће срећу безбројних породица уништити.

На граници аустријској у Нидерландији већ су била отпочета непријатељства међу Французима и Аустријанцима, кад се пруска војска, под предвођењем славнога војсковође херцега Фердинанда од Брауншвајга, уз коју је био и краљ са своја два најстарија сина и 20.000 емиграната, крену кроз Трир и Лотарингију. Савезници освојише неке тврдиње и продреше дубље у Француску. Цео Париз беше узбуњен и више дана трајала су најжаснија убиства. Херцег Брауншвајгски беше отпустио манифест (проглас) француском народу, у коме је рекао и ово: „Сви Французи, који *одмах* не признаду света права свога краља, а нарочито Париз, биће најстрожије кажњени. Ова *варош побуне*, као некад Јерусалим, слистиће се са лица земље, и камен на камену неће остати“! Овака порука оторчила је чак и оне Французе, који су и краљевство волели. Младићи и старци летели су под заставе отаџбине. Код Сен-Менехудла *Димурије* заустави напредовања Пруса и принуди их на одступање. Оскудица у ратној спреми, болест у војсци и рђаво време обескуражише немачку војску и она беше истерана из Француске. Већ 23. Октобра објави гр-

мљава тонова дуж целе границе, да је „земља слободе (тако су Французи јавили) од деспотских слугу очишћена“. Француски генерал *Кистен* продре поред Рајне, преко Шпајера и Вормса стиже у Мајинц и заузео ову важну тврђаву. Тада се крену на богати Франкфурт, али га овде Пруси и Хесенци потукоше и претераше преко Рајне. У Новембру победи Димури Аустријанце у главној битци код *Жемаше*, не далеко од Монса, и аустријска Нидерландија, која је раније цару Јосифу II отказала покорност, здружи се са Французима. Друга француска војска, одузео краљу сардинском Савоју и Ницу, јер се и он беше придружио савезницима.

У опште се мислило, да ће француски војници, већином дечаци без знања и вештине у оружју, подлећи извежбаним аустријским и пруским војницима. Али сад се, са пуно чуђења, видело, како ови људи свуда побеђују. Победоносно ишли су они у најстраховитију кину танани, са најладнијим презирањем смрти нападали су они на непријатељске положаје, које су ови држали за непобедиме, и ако би једна чета ових младих сањача слободе била потиснута, одмах је ту долазила друга нова. Ово је долазило отуда, што су сви ишли, „да бране слободу од тирана“.

10

Овом победом народни конвенат постао је још дрскији, и у пркос оном манифесту реши, да се краљ Лудвик погуби. Робесијер, који је био жедан крви свога краља, говорио је, да је тај један факат, што је Лудвик био краљ, довољан преступ да он буде на смрт осуђен. Али томе су се противили умерени Жирондисти, који су желели републикански устав, али нису дали да се краљ Лудвик погуби док се не подвргне судском извиђају. Противна партија привидно попусти томе и кмет париски беше послат, 11.

Децембра, у тамницу да краља доведе. Кад му је прочитао овај закључак: „Лудвик Капет довешће се око пет сахати пред суд конвента“! одговори краљ: „Капет? то није моје презиме, али је име једнога од мојих предака. Па ипак ово презиме стоји у свези са рђавим поступањем, које ја овде више месеци трпим“. Он се поше са кметом у кола и, слушајући разне грђе и претње народа, одвезе се у Тиљерије, где је конвенат своје седнице преместио био. При његовом уласку у салу настаде мртва тишина. Све очи беху на њега управљене. Мирно и покорно, са потпуним разумевањем своје невиности, изађе краљ пред суд. „Лудвиче“, — тако га назва председник Барер, — „вас окривљује француски народ; конвенат хоће да вам суди. Вама ће се прочитати оптужба вашег преступа. Ви сад можете седети“. Краљ седе и мирно, без икаква узбуђења, слушаху дугачку оптужбу, у којој је окривљиван за тајни споразум са непријатељима Француске, и за сва зла која су услед револуције почињена. Мир и бистрина, са којом је краљ одговорио на сваку тачку оптужбе, задивила је његове непријатеље! По том је опет одведен у тамницу, али је сад био одвојен од својих драгих несрећних другова, своје жене, сестре и свога синчића.

По што је краљ отишао у конвенту настаде ужасна ларма. Јакобинци су захтевали, да се одмах изрече пресуда тирану, и да се још исте ноћи изврши, а Жирондисти су доказивали, да се и при обичном преступу испуњавају све прописане форме закона. Тако Лудвику беше дозвољено, да изабере себи једнога браниоца. Лудвик изабра славног и наученог правника *Тронхета*, који се ни једног часка није премишљао, да се прими ове опасне парнице. Осем тога краљу се понуди да га брани и један његов бивши министар (Малесхербел) који је био даровит човек и зналац права, а ова двојица изабраше за свога помоћника једног веома

даровитог младића (Десеза). Па ипак краљ овим није добио ништа, осем утехе, да се још може видети и говорити са неколико благородних људи у тренутку, кад му се ни један од његових пријатеља није смео приближити.

Децембра 26. краљ је позват у конвенат са својим заступницима. Пре него што су могли у салу ући морали су неко време у предсобљу чекати. Они су шетали по предсобљу горе, доле. Један посланик, који је туда шетао, чуо је, да стари министар, а сад адвокат краљев у разговору са својим штићеником вели: „Господару, Ваше Величанство“! Тада посланик намрштено запита: „Шта вас куражи на то, да овде изговарате речи, које је конвенат забранио“? — „Презирање живота“!, одговори честити старац. — На послетку пустише их у салу. Адвокати су, а нарочито млади Десезе, бранили тако краља, да би Лудвик био ослобођен, да Јакобинци одавно нису били решили, да се он погуби.

Лудвик је опет одведен, а убиствена дрека Јакобинаца разлегала се опет у сали, на свима вратима, на свима прозорима, са галерије су викали: „Смрт! Смрт“! Један Јакобинац, један пређашњи месар, захтевао је, да се краљ исече у парчета и да се по једно парче пошаље у сваки департаман. Борба партија о начину осуде краљеве продужавала се неколико дана. Постојећи закон, по коме је оптужени могао бити осуђен на смрт са две трећине гласова, био је укинут а на место тога узакоњено суђење по већини гласова. На послетку 17. Јануара 1793. год. краљ је већином од пет гласова (366 против 361) осуђен на смрт. Његов адвокат беше први који му је ту жалосну вест саопштио, паднувши му пред ноге и обливен потоцима суза. Али Лудвик остаде присебан и одговори мирно: „Па добро, бар нећу више остати дуго у неизвесности“! После кратког прекида додаде он: «Има више од

два сахата, како размишљам о томе, да ли сам се што год о моје поданике огрешио. Али ја им се закљичем осећањем једнога човека, који је на путу да изиђе пред Бога, да сам желео оно што је за мој народ најбоље“.

Несрећном краљу беше дозвољено још и то задовољство, да изабере себи свештеника, који ће му улевати утеху и кренити га на последњем часу, а још му је дозвољено и то, да од своје породице узме опроштај. То беше дирљив тренутак, кад се краљ после дугог, ужасног раздвајања опет виде са својима, да их више никад не види. Дуго су стајали загрљени, док на послетку поток суза не раздвоји ожаловљена срца. Сад је настало јецање и јаукање безнадежног бола тако гласно, да се и изван тамнице могло чути. Кад су на послетку и сузе усахнуле, наста миран разговор, који је трајао читав сахат. По томе се краљ, готово силом, оте од загрљаја своје породице.

11

Тек беше зора (21. Јануара 1793 г.) кад Лудвик устаде са своје постеле и дозвољ себи свога исповедника. Са најуверљивијом побожношћу слушао је свету службу и из руке свештеникове прими свето причешће. Међу тим у париским улицама настајала је све већа живост. Трубе су свирале, тонови су се вукли. Ларма од људи и дува од коња допирала је до куле. Краљ слушаше и рече: „Чини се, као да се приближују“. Сад хтеде још један пут узети опроштај од својих, али свештеник му не допусти, само да би му уштедио тугу и болове. Око девет сахата отворише се врата и заповедник кавалерије уђе унутра да га води. „Један тренутак“! рече краљ, одступи назад, клече на колена молећи се Богу и прими благослов од свога свештеника. Тада се диже и једном чиновнику, који беше близу пружи тестаменат. Али овај га срдито одби са

оштрим речима: „Ја нисам овде да примим ваш тестаменат, већ да вас на ешафот (губилиште) водим“! Други један чиновник прими тестаменат ћутећи. „Сад можемо ићи“! рече Лудвик и цела гомила крену се. Са својим исповедником и два жандарма поше се он у кола. Четири до пет стотина краљевих пријатеља беху се удружили, да краља силом избаве. Али Јакобинци су предузели такве мере предострожности, да се није могло ни мислити на какво спасење. Свакоме је смртном казном запређено, ко би отварао кућна врата или прозоре. Све улице, кроз које је спровод ишао биле су поседнуте дуплим редовима грађанске страже, а на свима ћошковима били су намештени тонови. Кола је опколила јака коњица.

После једног сахата стигоше кола на пијацу Лудвика XV, на сред које је стајало губилиште. Ово је место изабрано нарочито с тога, што је до њега додиривала башта од Тиљерија и краљ је преко ње могао видети тиљеријски замак. Целу пијацу беху притисли људи, па и сами кровови од кућа беху начичкани. Око губилишта беше 15.000 војника направило широк круг, а ужи круг направила је коњица. Чим је краљ, који се за себе Богу молио, приметио да су кола стала, рече он: „Сад смо ту, ако се не варам“. Један целат одмах отвори врата. Краљ изиђе и са сталним кораком ступи на губилиште, на коме је гилотина (справа за погубљавање) била намештена. Целати га опколише и хтедоше га свући. Али он их достојанствено одби, свуче сам одело и разголити врат. Сад га на ново опколише да му вежу руке. „Шта хоћете“? викну он зловољно. „Да вас вежемо“! одговори Лудвик, „то ја нећу никад дозволити“! „Сад приђе свештеник и опомену краља на пример Исусов, и Лудвик рече: „онда ћу ја и талог испити“! По том се поше на врх губилишта, ману на трубаче и ови уђуташе. Сад он благородним гласом

рече: „Французи, ја умирем невин за све преступе, за које сам оптужен! Ја праштам проузроковачима моје смрти и молим Бога, да крв, коју они проливају, не падне један пут на Француску! А ти несрећни народе“... Али у тај мах страховито засвираше трубе по заповести команданта, и остале речи краљеве не могоше се чути. Целати зграбише своју жртву и одведоше је под сикиру. Исповедник клече поред њега и викну му ове речи: „Сине светог Лудвика, пењи се на небо“! Тада паде сикира и глава невинога краља скотрља се низ губилиште. Један целатски слуга подиже је триумфално и показа народу, који са свих страна викаше: „Да живи народ! Да живи слобода“! Шешири и кане летели су у висину а светина је певајући играла око губилишта. Али свеснији Французи, из страха од војске, сакривали су свој дубоки бол у прсима.

Тако је сад у Француској, као пре 144 године у Енглеској, извршен злочин, коме не налазимо равна у Историји старог века. Али крвожедни људи у Француској не зауставише се на томе. У Октобру (16) исте године пала је као жртва освете, и Марија Антоанета, кћи Марије Терезије, а краљица Француске. Друге године дошла је на ред Лудвикова смирена, добродетељна сестра Јелисавета, и најпосле даљења и убијања било је тако много, да се жртве избројати не могу. Али најсрамније убиство била је смрт принца наследника. Овај је предат једном шустеру, по имену *Симону*, једном најпрепреденијем зликовцу, који га је дотле батињама, глађу, зимом и несаницом мучио, док сирото дете (10. Јула 1795.) није душу испустило.

12

Вест о погубљењу краљевом испуни целу Европу ужасом и одвратношћу. Али револуционари су пркосили целој Европи и срећно су савладали устанак у унутрашњости саме

земље. У Вандеји, пределу између Гароне и Лоаре, дуж атланског мора, подиже се цео народ, да освети смрт свога краља. Највеће вароши у Јужној Француској као Бордо, Тулон, Марсељ и Лион усташе на оружје противу краљевих убица. Али конвенат наоружа цео народ, и док су три војске хитале на границу, беше устанак крваво угушен. Но и силници у Паризу беху у међусобној борби. На челу Јакобинаца беху у конвенту Робеспјер и Дантон противу Жирондиста, који су седели у доњим клупама. Помоћу просте светине победихе Јакобинци и ко се од Жирондиста није спасао бегством, тај је отишао на губилиште. И сам недостојни херцег Орлеански, који, да би се допао Јакобинцима, називао је себе грађанином једнакости, отишао је на губилиште, јер је откривена његова приврженост краљевству. Марат је тражио, да се погуби 60.000 људи, па да република буде сигурна. У том дође из Нормандије у Париз једна девојчица, *Шарлота Кордејева*, којој је Марат погубио пријатеља, једног младог официра, замоли да говори са тираном и пробурази га, кад је у купатилу седео. Страховитог Дантона надмудрио је лукави Робеспјер и одвео га на гилотину и сад је он сам беснио са неограниченом силом. Ово је време названо *влада ужаса* (терора) у Француској. Сваки дан су стотине, без икаква саслушања вођене на губилиште. Нико се није више усудио да остави своју кућу, а сваки, који је изашао на улицу, морао је имати *белу* санџилотску блузу и црвену јакобинску капу на глави. Нико се више није возио на колима. Трговина и саобраћај престали су. *Седмоз Новембра 1793. укинута је хришћанска религија*, цркве су опљачкане, распеће и свете слике полупане су, свети судови су растопљени, а из звона ливени су топови. Место хришћанске религије заведена је вера *разума*, а као богиња разума вођена је

кроз улице једна певачица из опере. На послетку, кад је Робеспијер хтео да погуби више чланова конвента, преухитрише га ови и потпомогнути народним устанком савладаше га. Кад су га повели на смрт приђе му један старац и рече: „Ипак има Бога“!

Сад задобише превагу умеренији чланови конвента. Препуњене тамнице отворене су а клуб Јакобинаца затворен је. Године

1795. народни конвенат донесе нов устав, са умеренијом народном влашћу. По новом уставу биле су две народне скупштине то је *савет пет стотина*, који су законе доносили и *савет старца* (од 250 чланова), који је законе потврђивао. Извршну власт добили су *чет* директора. По што је Наполеон Бонапарта угушио устанак у Паризу конвенат га разреши.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

АУСТРИЈА

(Наставак)

Прва слепачка школа у Аустрији постала је 1804 године. Ову школу засновао је директор *Јован Вилхелм Клајн* и то, као што он вели, и не знајући за методу и средства, којима се Хај служи у својој слепачкој школи у Паризу. И у след тога се још и данас даћи сматра, да је бечка слепачка школа постала са свим самостално, и да Хајева школа није ни мало имала утицаја на њен постанак. Другим речима: слепачка школа у Бечу постала је са свим независно од слепачке школе у Паризу — тако тврде и верују Немци — и она би исто тако постала и да није било Хајеве школе; јер веле, у Бечу нит је знао што год о паризској школи Клајн, нити ико други. Овако мишљење налазимо у свима немачким делима за ову струку, и никоме не пада на ум ни да посумња у њега; оно се сматра као непобитна истина, *о којој, доиста, нико до сада није ни најмање сумњао.*

Међу тим, ово је из темеља погрешно. Ми налазимо података, који нам јасно доказују, да је и у Бечу слепачка школа плод Хајевога рада у Паризу, и да бечка школа није постала независно од париске слепачке школе. На основу тих истих података, ми видимо како је чисто и смешно говорити, да Клајн није знао за париску слепачку школу, и да се у опште у Бечу ништа није

чуло о тој установи, и да је с тога безразложно тврдити, да заснивалац бечке сл. школе није ништа знао о *средствима и методи*, којом се Хај служи при образовању слепих у својој школи, у Паризу. Овако тврђење могло је постати само услед незнања или хотимичног извртања историјских факата — бар тако мени изгледа. А ево разлога, на основу којих тако мислим:

Пре свега знамо, да се у Петрограду знало за Хајеву школу много пре, него што је постала бечка школа. Шта више, руски цар Александар I. већ је био још пре тога наредио своме генералу Хитрову, да овај ступи у преговоре, ради доласка Хајевог у Петреград. И не само то. На читаву годину дана пре, него што је постала бечка слеп. школа, Хај је био послао у Петроград свој пројекат за тамошњу слепачку школу. Па кад то узмемо у обзир, и кад још имамо на уму: да је Петроград даље од Париза; да је сваки саобраћај између Беча и Париза и онда, као и сада, био много живљи него између Париза и Петрограда; да је Беч и онда био у већој литерарној вези и саобраћају с Паризом, него што је Петроград; да свака новина париска брже продира у Беч него у Петроград — кад све то узмемо у обзир онда је доиста веома тешко веровати, да се у Петрограду пре знало за Хајеву школу, него у Бечу,

По на послетку, ово још није никакав позитиван доказ, на основу кога би се могло тврдити, да је се у Бечу и пре заснивања тамошње школе морало знати како о методи тако и о *средствима*, која је Хај у својој слепачкој школи употребљавао. Из ове околности излази само то, да је са свим вероватно, ако не и сигурно: *да је Хајева школа била у опште позната* и у Бечу много пре, него што је Клајн први пут почео учити следе у овој вароши. А из тога се не може на сигурно закључити, да је се знало и цело уређење Хајеве школе, и да је се *познавала метода и наставна средства*, која су у Паризу употребљавана.

Али, има других неоспорних доказа, који сведоче не само да је у Бечу и пре заснивања тамошње школе било познато, да у Паризу већ одавно постоји слепачка школа, него да се је знало и цело уређење ове школе, као и метода и наставна средства, јер пре постанка бечке школе већ је било неколико књига на немачком језику, у којима је сасвим тачно и потпуно описана слепачка школа у Паризу, и изнето не само како је та школа постала и ко ју је подигао, *него су описана сва наставна средства, цела метода и рад у њој*. Једна од оваких књига изашла је за пуних 10 година пре, него што је Клајн почео учити једног слепог дечака у Бечу. Наслов је те књиге овакав: „Historische Nachricht von dem Unterrichte der Taubstummen und Blinden oder Beobachtungen über die Bildung Beider überhaupt und über die der Ersten zu Leipzig insbesondere“ Leipzig bei Gottl. Jmm. Breithop und Comp. 1793.¹⁾

Дело је ово написано у облику писама, а у њему се говори, као што и наслов каже о образовању глуво-немих и слепих. У првих 14 писама говори се о глуво-немима, а у осталима (од стране 141.) о образовању слепих, и то специјално о Хајевој слепачкој школи у Паризу.

Петнаесто писмо писац почиње овако: „Да бих испунио обећање, које сам ти драги пријатељу у прошлом писму дао, хитам да те упознам са методом, којом се у Паризу учи настави слепих слуге. Но да бих

¹⁾ Дело ово ја сам нашао у библиотеци слепачке школе у Дрезди.

овоме задатку боље одговорно, дозволи ми, да неколико речи у напред кажем, како би се тиме и све остало боље осветлило.“ За тим говори, како он сматра, да су слепи опет способнији за образовање него глуво-неми; јер имају слух, који је најважније чуло за скупљање знања. И ако, вели, слепи не могу да примете боју и светлост, опет са њима заостала чула они скупе велика знања и могу да буду у додиру и да опште са људима. За ово наводи слепца П. Јоханзина из Шведске, о коме је већ била реч, који је умео многе послове да ради и да прави свакојаке алатке од дрвета, гвозђа и челика: кола, колица, сонце, точкове, бурад, ножеве виљушке и мале паље (тестере), да лије дугмета у калупима, које је сам прави од ситнога песка; да прави мехове за вигањ на чак и кожу да штави. Он је и сваки новац познавао по ивици и по тежини. Дар за уметности различан је и код слепих као и код окатих; али сви слепи имају дара за музику. Вели даље, да су слепи благи људи, и човек кад их посматра, долази на мисао, да они нису тако несрећни, као што ми мислимо. Даље говори, како је пажња код њих више концентрисана, него код окатих; јер ове расејава око. За то је, вели, и грчки мудрац Демокрит засењавао себи очи, да га не би расејавали утици, који долазе кроз око. После тога говори о појмовима за простор, светлост и боју, и долази до закључка, да је све ово друкчије код слепих, и за то би психолошка посматрања над њима била интересантна за филозофе и природњаке. Наводи и она посматрања над слепцем који је прогледао, која је чинио *Беселден* у Лондону, и описује то опширно, као што је и овде раније наведено. — То је у главном општи део, који се може сматрати као увод.

У 16-ом писму писац почиње опширно описивање Хајеве школе. Најпре наводи како је Хај дошао на ту мисао, да следе образује, и шта га је на то подстакло, и све остале околности напомиње, које смо и ми навели, говорећи о постанку слепачке школе. После тога излаже уређење и рад у овој школи, и то све са свим опширно. Ту се напомиње између осталог, да Хајеви ученици носе плаве наочаре „зарад естетичког

осећања публике, која посећује ову школу." За посету публике, вели, одређена је среда и субота од 12—1 часа. У то време може посетити слепачку школу, а у остале дане треба претходна пријава. Даље се вели, како се јутарњи рад увек почиње музиком а свирају сами ученици. После тога иде се на рад; једни у школу, где уче: читати, писати, рачун, географију и друге предмете; други у штампару, где слажу и печатају књиге како за окате, тако и за слепе; трећи у радионицу где раде, а млађи уче разне занате, међу које спада и плетење мрежа и прављење канана, (женске преду, плету, „везу“ итд.) Новци добијени за израђене предмете припадају школи и употребљују се на корист сиротних ученика, или за опште потребе школске. Даље писац напомиње и то како богатаји ученици плаћају за своје издржавање, исти новци опет иду у корист школе. *Боли и даровитији слепи ученици остају дуже у школи, те се спремају за учитеље својих слепих другова.* Тако је, вели се даље, и први Хајев ученик постао учитељ слепих. Он је учио доцање и једно окато дете читању и у томе је постигао сјајан успех; јер окато дете научило је код овог слепог учитеља за непуна месец дана да чита (од 5 до 26 Децембра).

И поред свега тога у овоме је делу описана и метода, како Хај слепима даје наставу. Исто тако описана су и сва наставна средства за све предмете. Једном речју: у овоме је делу изнета *верна слика целокупног уређења и рада* у слепачкој школи, коју је Хај засновао.

Би вије само то. Она иста слепа девојка, М. Парадиссва, која је била у Паризу и с којом је Хај разговарао о образовању слепих и њиховим школама, изазила се у Бечу много пре, него што је Клајн почео учити слепе, и овај је њу познавао и у додјру са њом био. Али и сем тога, ми из горњег дела дознајемо још један факат, који још више ојачава нашу претпоставку. Из овога дела ми видимо да је на немачком језику још и раније било још много других дела, у којима је париска слепачка школа са свим опширно описана. Писац поменутог дела на више места полемише са другима, који су у неким тачкама односно ове школе друкчијег мишљења, и том

приликом он наводи та дела, као и друга, у којима су исказани друкчији назови о појединим наставним предметима (на пр. о музици) слепачке школе и који се слажу са његовим мишљењима. Ту он цитира и поједина места тих писаца, у којима се говори о париској школи за слепе. Тако он наводи једно дело од неког дворског саветника *Шулца*, под насловом: „Über Paris und Pariser“, у коме је овај описао слепачку школу до најмањих ситница. Примера ради, да наведемо да се ту између осталог, наводи: да је настарији ученик у тој школи од 19 година, а најмлађи од 10 година; да су клупе „амфитеаторски“ намештене, и да већи ученици седе доле, а мањи горе; да при свирању, такт даје један од најстаријих и најизвећбанијих слепих ученика итд. Сем тога писац поменутих писама наводи још и друга два писца, *који су такође исто тако проучили Хајеву школу, и описали њено уређење, рад, методу и наставна средства*, као и претходни. Међу овима је и неки *Коцебус*, који каже у своме спису, да слепи не могу добро да науче музику, јер морају прстима да читају ноте. Исто се таво недовољно изражава о музици и други писац *Налет*, у своме делу „Blicken auf einen Theil Deutschlands, der Schweiz und Frankreich“ страна 150 и даље.

Као што се из претходног види, Хајева је школа била позната са свим добро још 1793 године, а то је више од десет година раније, него што је отворена бечка школа. И према томе, сви разлози говоре, да ова установа није могла остати непозната све да 1804. год. немачком Бечу, кад се још раније толико о њој писало на немачком језику.

Није ми намера била да овим побијам једног од најсвегљивих и највећих појава у тифлопедагошкој струци. *Клајн* је и иначе тако много урадио за ову струку, да му савршено није потребно да узима туђе заслуге. А после било би и несавесно један овакав факат прећутати, и за то сам сматрао, да ми је и дужност да ово напоменем. Но и поред тога *Клајн* остаје као први великан међу радницима на овоме пољу; јер он је био не само један од најбољих радника, које је ова струка до сада имала, него и најплоднији књижевник за образовање слепих, с којим се ни један други до данас у немачким земљама не може поредити.

А сем свега, и ако је идеја о образовању слепих дошла и у Беч из Француске, опет он остаје као први радник и утемељач слепачке школе у Бечу.

Постанак и развитак те бечке слепачке школе Клајн описује овако у својој Историји Наставе слепих :

„У Мају месецу, 1804 године, писац овога дела, родом из Алерхајма код Нердлингена, у то време сиротињски срески директор у Бечу, узме са села једног слепог дечака, који је ослепио још у трећој години свога живота, и коме је тада било непуних 9 година, у намери, да са њим покуша : не би ли се слепима могла дати обична школска настава, помоћу нарочитих средстава, која би се за њих удесила, те да се они на тај начин дотле доведу, како ће бити у стању да *механичним* радом заслуже бар половину свога издржавања. Још раније је предлагао Франц Гехајс, да се оснује један завод за слепе, али то се не оствари. Сем онога завода за слепе у Паризу, који је засновао Валентин Хај 1784 године, у то време не беше ни једног другог завода на целом континенту. Али пошто ја нисам имао никакве прилике да проучим методу, којом су се тамо служили при настави, то ми је остало да удешавам сва помоћна средства за образовање мога слепог ученика једино према његовој природи и стању, у коме се он због слепила налазио. Историју образовања овога мог првог ђака, коме је било име *Јаков Врици*, ја сам описао у једном малом спису, (од кога су до сада 1887. г. изашла већ четир издања). Срећом, овај слепи дечак био је доста даровит, и поред тога имао је велику пажњу за науком, и био је у томе врло ревностан. Пре него што је прошла година дана, ја сам га већ био толико научио разним стварима и извежбао у механичним радовима, да је сад за мене сасвим јасно било, да ћу имати доброга успеха, ако отворим један завод за слепе, као што сам раније био научио. За то ја замолим, да се мој ученик у присуству државне власти јавно испита, што се и учини.“

„Бечке новине“ од 24. Августа 1805 г. саопштавају о томе овако :

„Сиротињски срески директор *Вилхелм Клајн*, у Бечу, учинио је један срећан и

врло заслужан покушај, а то је: да слепу децу образује и спреми за грађански живот. Пре године дана он узме једног слепог дечака, коме још не бејаше пуних 9 година, и који је још у трећој години живота услед богиња оба ока изгубио, и до своје 9 године се није занимао, нити му је какво образовање давао, и тога дечака он је за овако кратко време толико спремио, да он сада уме прилично да пише, и да чита оно што се напише испупченим словима. Сем тога он је научио и 4 вида рачунања помоћу такозваних *рачунских бројаница*, а и почетне основе земљописа помоћу земљописних карата, на којима су скице земаља и главне вароши направљене за пепање. На сличан начин он је научио и музичке ноте и знае, којима се служи за свирање на харфу и за певање. Од правих ручних радова, који ће му у будућности помоћи да бар један део од свога издржавања заслужи, он је до сада учио да плете разне мреже, а сем тога и да прави разне ствари од круте хартије, и сад већ уме врло лепо да направи: кесице за писма, мале кутице за игле и друге разне кутије од круте хартије, танке хартије и коже. Ове ствари он облаже с поља хартијом различне боје, коју је он научио да разликује на врло прост начин. Са овим уметностима код тога је дечака склопано и пристојно држање и понашање, прилежње за рад, задовољство и духовно расположење.“

„Његово Величанство Цар, чим је чуо за овај срећан и редак покушај, одмах је наредио дворској комисији за добротворне цели, да овога слепог дечака испитају, што је и било 6. Августа, у присуству више чланова те комисије. Резултат је био врло добар. Сви су нашли, да је начин учења изврсно смишљен, да је врло целесходан и да се лако може применити за образовање слепих, пошто се свуда ради према самој природи слепога, и пошто су сва помоћна средства, као и све остало, тако удешена, како ће се најпростијим начином и најкраћим путем доћи до резултата, не обзирајући се ни мало на спољни блесак, који би више изазивао чуђење код присутних, већ једино на општу корисност и практичну вредност целог образовања слепих.“

„У Јуну 1806. године ја сам могао да узмем и другог слепог ученика, а у Новембру 1808. године ја добијем и пристојну награду (плату) и најнужнија средства за отварање, једног завода, те на тај начин био сам у стању сада, да се са свим одам овој струци.“

„Оваким признањем од стране државе, а после добровољним саучешњем од стране

публике, морало је и ово добротворно дело испасти за руком и добити жељено проширење. Мени се сад преда осморо следе деце на васпитање и издржавање о државном трошку, а сем тога остави ми се на вољу, да могу примити и другу слепо децу у школу, за коју би платили њихови родитељи или сродници издржавање.“

(Наставиће се)

„КЛАСИЦИЗАМ ИЛИ РЕАЛИЗАМ?“

студија о школској настави при општем образовању

(Наставак)

Много се говорило о узвишености и лепотама класичке поезије и изврности у стилу класичких писаца и беседника; још више су обожаваоци класичке културе хвалили естетички и морални ефекат, произведен тим квалитетима. Ни једно, ни друго није било непретерано. Ма колико да је класичка поезија била лепа, ма колико да је била разумљива, ипак данас остаје она за нас хладна и неразумљива. Ма који песник грчки или римски, може се данас читати само из радозналости: човеку, упознатом са животом, власнику неког реалнога знања, буди та лектира — само жељу, да види како се *некад* певало. Побудити целу човечју природу, одушевити за борбу у животу, за идеје она не може — и сувише је хладна и стоична. Тако то и бива с поезијом форме, с поезијом без садржине. Утисци, које на душу производи форма, личе на снежно прамење, које прва појава просјалога сунца претвара у невидљиву пару; садржина пак, то је снажан вихор, који распламтила осећања завитлава у море људских мета и циљева, да тамо изврше потребан рад — покрену човека на усавршавање. Класичка поезија — то је форма. Одбије ли се фантастичко сневање о митолошким личностима, не буде ли се гледало наравима песничким, схватањем и замишљањем на људске тежње, не прими ли се њихово гледиште на односе људи међу собом и према природи, скине ли се

дакле, вео мистичке фантазије, — у целој класичкој поезији, остаје: или најгрубљи егизам и подличје или речи без идеја. Е да ли има већег ласкавца и удворице од Хораџија, већег занесењака и непоштењака од Виргилија, највнијих песника од јелинских? Идеје живота, психологије има за нас само модерна поезија, класичка не. Поредите само Шекспира, великог Шекспира са Хорацијем. Шекспир жигосе Ричарда, представља Лира, слика Хамлета, вештачком кичицом превуче у сваком потезу по једну страну духа и природе човекове, ухваћену мрачном комором његова жења — описује живот, свет. Хорац? — Хорац седи у поклоњеној му башти, дивн се себи и своме певању и пева Химне Августу, што му је милостиво наклоњен.“ А живот, а идеје, начела, свет? — То су фантазме, које од поезије тражи само модерни век, у његово доба нису оне ни биле у животу... Толика је огромна разлика између реалности старе поезије и модерне. Још већа је разлика по ефекту. Ренесанс и рестаурација наука у почетку модернога века произвели су доцније једну фазу, на коју увек ваља опомињати, кад се разматра ефекат класичке литературе. То је познати — *исудо-класицизам*. Ма шта се о њему мислило, и ма какви се узроци о њему наводили, факат је несумњив, да се он поглавито јавља као реакција на оно стање, кад се сва интелигенција преда студији класичке

цивилизације. Преданост и обожавање класичке литературе, изазива одмах жељу за имитовањем и ствара убеђење, да су само тамо прави идеали. Ту су фазу прошли сви народи, док нису добили правилне погледе на свет. Ту смо фазу прошли чак и ми с нашем мајушном литературом. И то је природно. Са развитком другачијих погледа, и с искуством другачије се гледа и на уметнички свет. Не цени се он по његовом некадањем значају већ по акутном ефекту, који на нас производи, и који треба да задовољи захтеве модернога образовања. Студије класичкога уметничкога света не само што неће задовољити те захтеве, него ће саме за се употребити и сву духовну снагу и свеколико интересовање — траже да се човек преда њима и душом и телом. За то и бива, да људи не познају на првоме месту уметнички свет своје непосредне околине, па предани и заљубљени у класички, толико далеко иду, да чак почну и имитовати. Овај је случај био и са псеудо-класицизмом у нас. Осем тога, да се разуме тај поетски свет у класичкој поезији потребна је студија целокупне цивилизације; историје, митологије, религије, социјалног стања итд. Нико неће тврдити да ће он бити разумљив само са знањем класичких језика. На против. Класичка поезија имала је свој национални значај, и њено разумевање претпоставља познавање и митологије и религије и историје. Колико то нас стаје? — Цена је тога — жртвовање домаћег уметничког света и непознавање оних идеала, на којима се у образованог човека ствара национална свест. Узмимо нас за пример. Хоћемо ли да живимо у свету идеала, хоћемо ли да осетимо лепо и узвишено уметничкога света, ето нам народне поезије, разумљивије, за нас значајније и лепше од класичке. У чему донеста заостају наше народне песме, на прилику иза Илијаде; по чему нису оне за нас од веће користи и већег значаја од Илијаде, коју нам за исти циљ натурају класички браниоци? Хоћете ли њијову разлику и вредност за нас? — Ево вам. — Илијада — то је митолошка читуља свих божанстава и природних фантама, које је песничка природа јелинског народа ушлепа у причу о отмици јед-

не жене. Српска народна поезија — то је историја неравне борбе између начела светлости и начела мрака, огледало српских тежња и нада, философија народног живота. У Илијади богови и богиње са свим атрибутима завађених људи гледају се као љубоморне жене и навраћају браћу по крви на бескорисно пустошење и крвављење. У нашој народној поезији идеалне персонификације невиности, виле облакиње, млеком вилинским запајају српске јунаке осветнике, помажу и притичу у помоћ Марку и Милошу, а изнад свега ђеније српскога народа високо истакао идеју, светлу и свету идеју борбе и обране.

Идеја и митологија из Илијаде за нас су незнатне, ништавне, неразумљиве; свест и поезија из „Косовијаде“ и „Марковијаде“ за нас је историја, живот, школа. Студијом Илијаде може се човек пренети у доба њених јунака и њеног света, али никада не може разумети Марка и Милоша, мајку Југовића, Старину Новака ни цара Лазара, а камо ли дух српскога народа и идеју српскога племена. Толико времена неће он имати нигда да поред Илијаде простудује и „Косовијаду“, поред Јелинства и Српство. Исто тако нити ће му бити могућно, да обрнуто чини, нити ће му бити потребно. Шта му може дати више уметнички свет класички, него што му у томе погледу пружа његова околина, његов народ? Идеали класичкога света нису никако толико високи, да се не би ни сличних њима могло наћи у домаћем духовном свету. Вели се, да се у класичкој литератури налазе нарочито елементи, који развијају идеју о слободи, патриотизам, прегоривање самога себе. Мисли се, даље, да је студија класичких беседника, као Цицерона и Демостена потребнија пре свега за више, хумано образовање. Прписује се целој класичкој литератури највећа надмоћност за морално васпитавање на темељу естетичке узвишености у њој. Али све те претензије стоје у са свим другој светлости.

Лепота класичких поетских продуката није толика, да јој се не би могло ништа равно наћи. Наша народна поезија спада у прве, које се одликују богатством у фантазији, фигурама, силином у изразу и осо-

беним поетским слогом. У том погледу за нас ова може бити не само у време општег образовања него целог века предмет најинтересантнијих студија, односно њених естетичких особина. Такве студије ако су бот зна како оправдане, имају ту добру страну, што се њима упознаје и учи и језик и дух народни. Класичке студије немају ту прерогативу за нас. Исто је тако и с естетичком страном целе класичке литературе, а нарочито оним ораторским продуктима, који се у том и још у неком другом смислу употребљавају. Ако се ти продукти одликују лепим стилем, тога има у модерним литературама;¹⁾ ако њихово логичко ређање мисли ствара логичко мишљење у онога, који их студује — за то има дела и уданашњим литературама и средстава у самој настави; ако има силине у заступању својих мисли — то пружају и модерни аутори, који су данас излазили да заступају било у парламенту, било у академским седницама или полемичкој литератури, своја мишљења о овом или оном предмету. Нема дакле ни једне естетичке особине, ни једне особите форме, која би се упознавала само студијом класичке литературе. Нема дакле разлога толико полагати на ефекат од класичке литературе у развијању укуса за лепо. Али има разлога узети, да класичка литература пружа у једном погледу мање, много мање, него модерна. То је морални ефекат. Морално образовање по себи је добијање знања, потребног за оријентовање међу људима. Циљ му је, да чистим идеалима прокрчи места и пута у друштву, и да постави основ за остварење највишег моралног начела. За такво морално образовање треба, дакле, и сама литература да одговара, ако се тражи, да она буде важан и најглавнији помагач за његово стварање. Класички захтеви баш су већином на то и управљени, класицизам би и требало да значи развикак морала и моралног образовања — на то он највише полаже. Па шта пружа класичка литература, како стоји према томе класичка поезија и цвет класичке прозе — беседаштво и историографија? Не са-

мо класички, него сви песници на првом су месту, уметници, вештаци, а не моралисти. Тон, којим се песник служи, или је сагвишчан или циничан. С тога њихове продукте употребљавати за оно, што заступници класичке наставе зову морално васпитање ни мало није разложно. Покушајте да примените за то роман, који је опет поезија само у извесном облику, и видећете неудесност. Још на каквој висини стоји данас роман! Такве су дисциплине оправдане само за оно доба, кад већ постоји раширен круг знања о свету и познавање моралних принципа. За ово пак доба нити пружа класичка поезија ваљане хране, нити је опет класична лепа проза једино средство за задовољење оних потреба, које се јављају. Класички песници нису песници модерног века — певаће њихово је нечему нереалном, нечему фантастичком, нечему одвојеном од људског живота и осећања и нечему, што је за осуду. Ово последње позната је црта већине римских песника, а оно прво тврде баш и они, који у томе виде специјалну особину класичке поезије. Баш за то, наводи се обично, што је класичка поезија узвишена од светске вреве и светског живота, баш за то, што се обраћа свету, „узвишеном од људских тежња“ и баца у идеалне сфере — треба у њу да улазе сви они, које нам је дужност закљонити од вреве и прашине тржишне.“¹⁾ Али то није никаква добра страна класичке поезије. „Узвишено“ и те „идеалне сфере“ у класичкој поезији су — фантастичност и утописки идеализам. Без идеја, без живота, без људских осећања, без поетске природе, којом ће нас заинтересовати за свет, а не за маглу и небеса — њена фантастичност и не може имати моралног ефекта у оном добу, у коме се претпоставља већ неко савршеније морално образовање, морални идеализам. У том добу класичке студије не доносе ништа непознато, ништа корисно, не доносе садржине, већ само речи и форму. Применити раније у доба, кад се врши

¹⁾ Помињемо само недостигнут до сад стил В. Ига, Вернеа, Хајнеа, Вајрона итд.

¹⁾ С овога гледишта говори и г. Ј. Турман у поменутој беседи: *Класична настава у нашим гимназијама*, Београд 1881, стр. 21, тврдећи каква је клас. поезија.

морално васпитавање, у доба док се још нема стеченог реалног знања, неудесно је и због садржине — неће се разумети — и због тога, што је писана на језику, за који тек толико година треба, па да се њиме овлада. Би ли било разложно основано, и-ето тако опет тврдити, да самог вашег моралног развитка не може бити без читања Цицеронових беседа, Демостенових Филиппика и Тацитових књига? — Исто тако неразложно могло би се само одговорити. Факти, који се у њиховим беседама и списима налазе, прилике, које они осуђују, и борба коју они воде, такви су, какве има да покаже и свака историја, сваки народ: није се само у класичком свету позивало на одбрану земље, нема само класичка историја примера за пожртвовање ни поука за патриотизам. Све се то може добити и без класичких студија. Социолошко образовање, изведено на принципима, као што смо то раније видели, темељи морално образовање на знањима из свих оних дисциплина, које спремају човека за националиста, па тек после и за човечанство. Класичке студије су такве природе. Читање класичких аутора и лепе прозе промаша двоје: не даје знање о појединим социјалним факторима и дакле не ствара идеал о срећн људској, што је највише морално начело. Процесом, који смо раније описали, и дисциплинама, које смо раније за тај посао одредили, много потпуније и природније постижу се сви ти велики задаци, на које се овде циља. Читањем пак класичке прозе не само да се не достиже такво морално образовање, какво смо ми означили као неизоставно потребно, него се у неколико парадигми и сам материјал, који је у њој. Ево откуд то бива. Класици се не читају само за рад њиховог моралног ефекта, него се у исти мах истом толиком радозналости истражују „лепоте стила и израза, техника и естетика форме, у коју су смештене неке мисли. Тај дуализам чини, да се на саму суштину и не пази, већ, гледајући и на једно и на друго, не изиђе ништа. С правом можемо рећи, да се класичким студијама ништа друго и не постиже, до учење класичких језика. Одавно се овај факат опазио. Међу тим врло је уска и целоушна идеална сфера класичког

моралног образовања. Најбитније елементе за морално образовање, за идеалну сферу, класицизам не пружа. Човек, који се васпитава и образује класичким идеалима, студијом класичких аутора, више је и сам класичар него сувремен човек. Класичке студије никада не стварају националисте, не дају човеку времена, да проучи и разуме тежње и идеале свога народа, да осети потребе своје околине, да види, какве идеје његови сувременници хоће да остваре — све то замењује студије класичког духовног света, тако да њима човек постане више Јелин или Римљанин, него Србин или Француз, Немац или Рус итд. Али класицизам не негује ни космополитизам ни франмасонство. Ево доказа. За морално образовање потребно је и реално знање исто као и за умно. Њихову узајмицу већ смо видели. Стећи дакле најсавршеније морално образовање, највише морално начело: радити за срећу човечанства, може се само на темељу доброг реалног знања из наука, које се за тај циљ употребљавају. Читањем аутора класичких значило би употребу једне мале лепе књижевности за развитак моралног образовања. Па не само, што тај елемент врло мало служи онако великом циљу, него баш да се запитамо, шта има у њему, и чиме се из њега хоће да постигне тај циљ? Овде се очевидно циља на то, да читање, на прилику ретора и прозе класичке *побуђује* човека на моралност. Али је јасно, да ово није никакво средство за постигнуће онога циља. Побуђивање не значи још и убеђивање. Побуђивањем се не стварају они услови, на којима постаје морално образовање, нити они фактори, који га израђују. За то је основ знање и само реално знање о природи и друштву. С тога сав идеални свет, који стварају класичке студије састојао би се у неком чежњењу, у неком несвесном и неразумљивом осећању, а не у убеђењу, да ови или они факти јесу моралне истине, нити би могао бодрити човека за рад на прогресу човечанства. Класички свет није ни знао за ту велику идеју — човечанство. Право и за данас потребно морално образовање претпоставља *убеђење* — да треба радити за срећу *целог човечанства*. Ако би се то назвало космополитизам, онда је он потпуно реалан, потпуно „материјалистичан“ — а та-

кав и треба да буде. Такав космополитизам полазио би од „прашине и вреве тржишне“, па би се опет свршавао у том материјалном свету, али с том разликом, што би проучивши његове зле и рђаве стране, имао у себи знање и убеђење да треба тежити и радити на остварењу највишег моралног идеала, среће, у људском друштву. Класицизам то не тражи. Борци за класицизам сами истичу потребу, да човек живи у старским сферама другачијих идеала, да духовну храну за своје више образовање прпе из прошлог, класичког света, који не зна за патње, невоље и режим данашњег. Такав је опет само класички идеални свет; такво образовање само је резултат класичког света. студија класичких духовних производа. То они тврде, јер препоручују и траже тај ефекат. Такво образовање било би ни више ни мање него — утописки космополитизам. Сви највиши франмасони имаће такве исте погледе. За то класицизам и нема свој *raison d'être*. Више образовање, потребно за данас, не гледа на идеју о слободи, као што се у класичком веку гледало — слобода је био код њих појам интуитиван

и оснивао се на стадешким принципима: данас је утилитарно-еволуционистичан и стоји на принципу равноправности. Више образовање, модерни „хуманизам“, не гледа на идеје о социјалним односима, као што је класички свет на њих гледао — сваки члан има данас право на егзистенцију и, према висини модерних државних појмова, право на утицање у државним и социјалним пословима. Модерно више образовање нагони човека, да ради на поправци економске основе друштвене, на шта је и упућен сав његов морал и сви његови идеали. Такве резултате не производи класицизам и класичке студије. Морални развитак, учињен класичким студијама не стоји на висини, с које има значаја за прогрес: морални ефекат, произведен класичким студијама такав је и толики, какав и колики и од сваке друге литературе, из које се студијом неколицине аутора претендује на тако велики циљ. Он се тим не достиже. Сав ефекат у погледу на морално образовање био би из оне фазе, у којој се врши васпитање, али се ни то не може постићи класичким студијама. То смо видели.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

ИЗ МЕТОДИКЕ ЗЕМЉОПИСА

[I *Важност земљописне наставе — Утицај земљописне методе на остале наставне предмете — Непосредна и посредна очигледност — Наставна средства*]

(Наставак)

Да у Земљопису буде поступности, мора се почети учење са оним, што ученик може сам посматрати; дакле, са његовом околином. При томе се мора пазити да најпре дође оно што је простије, па онда сложене; да се најпре посматра и разгледа оно, што је за ученика разумљивије, и то само у оноликој опширности, у колико је ученик пређашњим својим знањем оспособљен, да то ново појми. Ученик добија прве, основне појмове из Земљописа још док је у својој родитељској кући. То узима школа за осно-

ву, па на то наставља и зида даље, проширујући и доводећи у већу везу оно, што је ученик донео од своје куће. И исто онако, као што је ученик најпре упознао ону кућу, у којој се је родио, па онда двориште око куће па тек онда даље земљиште, исто тако и у школи он почиње упознавати најпре најближу школску околину, па онда прелази на брда, равнице, долине, реке, које су даље од школе. Исто онако, као што је ученик упознао двориште и околину своје родитељске куће једино самосталним посматрањем, хода-

њем по томе земљишту и разгледањем, а не речима и седећи у кући; исто тако треба да ради и школа. Околина школна мора се у њој изучавати, а не у школским клупама. Јер све то земљописно знање, што га ученик стекне посматрајући околину своју, служи као основа за изучавање целе земље. Ако се околина добро не позна, и то самосталним посматрањем свију земљописних елемената, који се у њој налазе: брежуљка, брега, равнице, долине, потока, реке и т. д., онда се не може разумети оно, што је даље од те околине, и што ученик не може посматрати. Ако ученик не упозна добро реку, поток, брег и све земљишне прилике своје околине, онда он није способан да створи себи слику о реци, потоку и земљишним приликама у даљим предметима. Ученик београдске школе, који није видео вишњичко брдо, топчидерско брдо, Торлак и Авалу, тај неће бити способан да створи себи ма и приближно верну слику о Космају, Руднику и његовим огранцима, Копанику, а још мање о Балкану, Карпатима, Алпима и Хималају. Ако ученик београдске школе буде учио о топчидерском и вишњичком брду, о Торлаку и Авали у својој школи, онда ће он научити само голе речи; он неће имати никакве представе — слике — о тим предметима у својој глави, и онда ће такав ученик бити неспособан да створи себи слику о другим брдима и брежуљцима, који се налазе ван београдске околине, и свако даље предавање биће опет само учење речи, а не упознавање земљишних прилика. Због тога, дакле, што околина служи као основа целој земљописној настави, захтева се, да ученик најпре добро упозна своју околинду, па онда земље и пределе, који су ван ње. Али и при упознавању околине има предмета, који служе као основа за разумевање других предмета, који се налазе у тој околини, те с тога и овде мора бити неке поступности. Да се разуме цео слив најближе реке, морају ученици пре тога упознати и брег, и брежуљак и долину, и више потска и поточића; јер то су елементи или саставни делови оне представе о сливу. А кад се хоће да говори о производима земље, онда се најпре морају ученици упознати са свима земљишним приликама и климом, јер од свега тога производност зависи.

А да би ученик могао добро упознати и поток, и речицу, и брдо и брежуљак и долину, и равницу, једном речи, да би могао добити верну слику о свима тим предметима и целом земљишту своје околине, он мора долину учити у самој њој, брдо и брежуљак на њима, реку и поток код реке и потока, равницу и висораван на равници и висоравни — све у самој природи, и ништа од тога не сме учити у школи. Кад, н. пр. учитељ које београдске школе хоће да упозна своје ученике са околином Београда, онда ће он с њима издизити у околинду и посматрати редом цело земљиште. Кад буде говорио о Вишњичком брду, онда ће он извести ученике, да ови сами виде и посматрају то брдо; а кад буде говорио о Топчидерској реци или о Мокролушкој, онда ће опет извести ученике код тих река и са њима ићи поред реке докле се могу, и ту ће им предавати о њој. Исто тако кад се буде говорило о Авали и Торлаку, ученици морају видети ова брда и сами их посматрати и тако познати. Ако се баш не може изаћи на Торлак и Авалу, онда ће се изаћи на неко ближе место, одакле се ова брда виде. (Без сваке сумње и ученици II разреда могу отићи бар до Торлака). Тако се захтева да ради сваки учитељ са својим ученицима при упознавању школске околине, и кад ученици овако упознавају (уче) своју околинду, посматрајући је својим очима онаку каква јесте у истини, у природи, онда се само може рећи да они уче прве елементе земљописа *очигледно*. А због тога, што само од оваког учења ученик може имати користи, захтева се да се и „Познавање Домовине и света“ под чиме се највише и разуме упознавање околине и онога што се у околини налази — предаје *очигледно*.

Али, пошто ученици овако упознаду и брда и долине и реке и цело земљиште своје околине, онда они морају нешто учити и о брдима, долинама, рекама, равницама и целом земљишту даљих предела, које они никад нису видели нити ће кад год видети. И сад ове даље пределе, који су ван околине школске, ученици не могу посматрати, као што су то радили при упознавању своје околине. *Па опет зато захтева се, да учитељ и овим далеким брдима, рекама, равницама и свима физичким особинама земљине површине и*

најудаљенијих предела, *предаје очигледно*; јер без очигледног предавања ученици не могу створити себи слику ни о удаљеним земљама и земљишним приликама оних предела, који су ван њихове околине. Међу тим, *ако се под очигледним предавањем при упознавању околине разуме само то, да ученици сами посматрају брда, реке, долине и све земљине особине своје околине, а с друге стране признаје се, да ученици не могу посматрати и све друге земље, које су ван њихове околине, онда се морамо питати: како може учитељ предавати очигледно и о оним земљама, које његови ученици не могу видети?* Јер овде је са свим јасно, да при предавању о земљама, које ученици не могу посматрати, *не може бити оне очигледности*, какву захтевамо при предавању околине, и онда само по себи излази: да се у оном првом случају или не може никако радити по принципу очигледности, дакле, да не може бити никакве очигледности, или је та очигледност друкчија од оне, каквом се учитељ мора служити при предавању о околини школској. Већ сам онај захтев, да целокупна настава, па и настава у земљопису, мора бити основана на принципу очигледности, и после велика важност овога принципа за целокупан духовни развитак ученика, коју смо ми признали тиме, што смо казали, да је очигледност један од основних и најважнијих стубова целога учења и знања — већ сам тај факат показује, да очигледности не само *може* него и да *мора* бити и онда, кад се ученицима предаје и о најудаљенијим земљама, које они никад не могу видети. А кад је тако, и кад кажемо да при предавању о земљама, које ученици не могу посматрати, не може бити онакве очигледности, каква влада при упознавању земљишта, које ученици могу сами посматрати, онда значи, да има неке разлике између *очигледног* предавања о околини, и *очигледног* предавања о земљама, које су ван околине. И сад долазимо на питање: каква је разлика између очигледности првог и другог случаја?

Докле год ученик изучава своју околину, дотле он посматра само земљиште онако, како је оно у истини, у природи. Кад му се говори о брегу, брежуљку, речици, потоку, висоравни, и кад му се хоће да изнесе цела слика школске околине, онда свакад ученик

посматра и разгледа све те предмете у самој природи; он дакле добија представу *непосредно*, од истинских предмета. Ту ученик добија представу о брду, гледајући и посматрајући само брдо; упознаје реку, долину, висораван и добија целу слику о земљишту своје околине, посматрајући све то у самој природи. А због тога, што се овде добија представа *непосредно* од истинских предмета, какви су они у природи, ми ћемо назвати ову врсту очигледности *непосредна очигледност*.

У земљопису учитељ се, дакле, служи, може и мора служити непосредном очигледношћу све донде, докле год предаје о земљишту које ученици његови могу посматрати. Али чим пређе да предаје о брдима, рекама, равницама, долинама, о земљишту, које је ван онога круга школске околине, који ученици сами могу видети и посматрати, онда више не може бити ни говора о *непосредној* очигледности; јер *чим се не може посматрати истински предмет о коме се предаје, онда такво предавање није основано на непосредној очигледности*. И сад овде мора доћи једна друга врста очигледности. Кад предајемо ученику о брдима, рекама, равницама, долинама и земљишту оних предела, које он не може у природи посматрати, онда ми узимамо вештачка средства, помоћу којих хоћемо све то да представимо да буде ученику јасније. Овде ми, дакле, замењујемо истинске предмете вештачким средствима, помоћу којих хоћемо све то да представимо да буде ученику јасније. Овде ми, дакле, замењујемо истинске предмете вештачким, те и преко ових вештачких дајемо ученику представу о истинском предмету, *те на тај начин он не добија представу као у првом случају, непосредно од истинског предмета, него посредно, преко њених вештачких, које смо ми узели да би представили истински брег, реку, долину и цело земљиште*. За то ћемо ову очигледност назвати *посредна очигледност*. И тако сад имамо при предавању земљописа *непосредне* и *посредне* очигледности. Првом се очигледношћу служи учитељ при предавању овога предмета само дотле, докле предаје ученицима својим о земљишту, које они сами могу посматрати, а чим пређе на земљиште, које је ван овога, чим почне, дакле, преда-

вати о земљишту, које ученици не могу у природи посматрати, онда више не може бити непосредне очигледности — онда се мора служити *посредном* очигледношћу. Непосредно очигледно предаје се у околним школској (докле ученици могу сами посматрати земљиште у самој природи), а посредно о целој осталој земљи. Учитељ оних школа, које се налазе поред Тимока и у близини Ртња предаваће непосредно очигледно о Тимоку, о тимочкој долини, о свима брежуљцима, које ученици могу видети; а исто тако онај испод Ртња о Ртњу. Међу тим, учитељи оних школа, које се налазе око Авале, Рудника, Мироча, Златибора, предаваће о овим брдима, као и о целом земљишту своје околине непосредно очигледно, а о Тимоку, Ртњу и свима земљишним приликама оних предела, који су ван њихове околине, предаваће посредном очигледношћу.

Исто овако бива и у осталим наставним предметима. И овде, као и у земљопису има непосредне и посредне очигледности. Као год у земљопису, тако и у свима осталим предметима, има нечега што се предаје непосредном очигледношћу, и нечега, што се може предавати само посредном очигледношћу. Ако, на пример, при учењу Зоологије ученици посматрају ону животињу о којој им се предаје, и тако је упознаду, онда је то *непосредна* очигледност; а ако им се не покаже истинска животиња, него се место тога узме вештачки направљена (модел) или нацртана, па ученици на томе и по томе упознају ту животињу, онда је то *посредна* очигледност. Исто је тако и у Ботаници, Минералогiji и другим наставним предметима. Кад се предаје о врби, букви, грму, жешљи, бресту, љубичици, коприви, или другој ма којој биљци, па ученици посматрају све то у самој природи и тако упознају врбу, букву итд., онда је то непосредна очигледност; а ако ученици не уче ове биљке овако — посматрајући их у истини — него им се после тога даду слике, па им се по слици предаје, онда је то посредна очигледност. А кад се предаје о биљкама, животињама или минералима, па ученицима се при томе не показује ни истински предмет, о коме им се предаје, нити пак слика или модел његов, него се

само говори о свему томе, онда ту нема *никакве* очигледности, и за то ће ученици научити само шупље и празне речи, а неће добити никакве слике (представе) о самом предмету, нити ће га упознати.

По што смо овако у главном обележили шта је *непосредна*, а шта *посредна* очигледност, и показали кад се и докле се при предавању земљописа *можемо* служити првом врстом очигледности, а кад *мора* наступити друга, остаје нам сад да још неколико речи кажемо о важности једне и друге очигледности за наш умни развитак, и да тачније одредимо средства, која нам служе за посредну очигледност у земљописној настави. Ово нам треба нарочито затога, да бисмо после на основу тога могли одредити, *кад се и у колико се смемо* при предавању Земљописа *служити посредном* очигледношћу и какову очигледност треба извести у земљописној настави.

И према самој одредби непосредне и посредне очигледности са овим јасно излази, да је непосредна очигледност не само важнија од посредне, него да је она прва и најважнија основа целог нашег духовног развитака. *Без непосредне очигледности не може се ни замислити какво развијање и усавршавање духа.* Предмете спољнега света и појаве у њему ми нисмо упознали ни по књизи ни по слици, нити пак по каквим предавањима и речима, него једино на тај начин, што смо од тих предмета и преко наших чула добијали утиске, што смо те предмете у истини нашим чулима приметили, дакле *непосредном* очигледношћу. И то је *једини пут*, којим ми можемо предмете око нас упознати, а у исто време *ово је први услов* и за сазнавање и појимање и оних предмета и појава, које ми не можемо својим чулима приметити било због њихове удаљености или због тога, што су у опште за наша чула не приметни. Да смо упознавали предмете спољнега света, који се око нас налазе, по каквој слици или моделу, или да нам је неко само речима описивао те предмете, не дајући нам прилике да све то у истини, у самој природи видимо, онда бисмо ми морали имати са свим друкчију представу о свима тим предметима и о целом спољњем свету. С таким учењем ми никад не бисмо

уопознали овај свет, и цео наш духовни развитак, цело наше мишљење морало би са свим друкчије бити. Данашњи човек не би био ово што јесте, да није своје знање црпао непосредно од самих предмета и појава у природи. Учите дете по слици, моделима и речима, и пустите га после у истински свет — оно неће тај свет познати; јер је учило слике речи и моделе, а не свет. (Види други чланак: „Реч и ствар у настави“). Истинитост је овога са свим јасна и без икаквих доказа. Треба нам да се само опоменемо оне велике разлике, која постоји између нашег знања о предметима, који се око нас налазе и које смо ми у истини посматрали, и нашег знања о оним предметима, које ми нисмо у истини видели и посматрали, него смо их по књизи, слици или моделу упознали. За што ми боље и тачније познајемо грм, врбу, букву, коприву, него смокву, палму, маслиново дрво, и друго биље, које не расте у нашој земљи? Стотине књига, стотине слика и модела никад нису у стању да нам даду тако јасну представу о тациру, лаву, слону и носорогу, као што ми имамо

о коњу, овци, говечету и другим животињама, које у нашој околини живе. Исто је тако и са свима осталим предметима. Оно, што ми у истини видимо, од чега ми непосредно добијемо утиске и тако створимо представу о њему — то је за нас не само разумљивије и јасније, него и много трајније у сећању; ми то дуже памтимо, него оно, што смо по причању, слици или моделу дознали. Наше је знање најтрајније, најтемељније и најверније о оним предметима, које смо ми у истини видели и посматрали. *И тек помоћу овога и овакога знања ми постанемо способни да стварамо слику или представу и о оним предметима, које не можемо непосредно посматрати.* Без посматрања истинске животиње, ми никад не бисмо могли добити појам ма о којој животињи. Ко не познаје добро биљке своје околине, ко незна каква је мачка, пас, буква, грм, врба, и друге биљке и животиње своје околине, тај неће бити способан да створи ни приближну слику о палми, лаву, тигру и т.д., па ма му износили стотине слика и модела од свега тога.

(Наставиће се)

НАУЧНА ХРОНИКА

Вештачко одбирање. — Дарвин је овековечно свој спомен тиме, што је унео у науку два нова закона: *Борбу за опстанак* и *Природно одбирање*. У природи је међу појединим фелама и биљака и животиња усиљена утакмица и бој, то за место где живе, то за храну којом се хране. То је борба за опстанак. У тој борби све оно што је јаче, све што је згодније или ма чим одличније, оно надживљује, а остало пропада. То је природно одбирање.

Ну кад човек припитоми како биљку или животињу, па кад им он подешава услове за живот, па кад тако гајећи одабира оно што је боље за његове користи, онда и он врши неко одбирање. Ово одбирање зваће се *Вештачко* (човеково) *одбирање*.

„Доћи ће време, рекао је пре дваестину година Инглец Alfred Wallace, када земља неће ништа друго из себе производити сем ни

томог (културног) биља и домаћих животиња; када ће вештачким одбирањем са свим бити истиснуто природно одбирање. Тада ће само дубина океана остати као једино место, где ће још природа показивати ону снагу, која је кроз толике векове једино њена и била. Природно одбирање дакле иде у прошлост, његова је историја развића органскога света, а будућност припада само вештачком одбирању“.

Допуштамо да је у историји развића органскога света природно одбирање вршило главну улогу, али значај те улоге опет припада понајвише прошлости, мање садашњости а најмање будућности. Узрок је томе врло прост: уплив човека на природу, уплив који је јаче и одређеније показивао и показује живот савршенијега створа на живот нижега.

У развићу живота свију органских бића виде се два тока, тако противна један дру-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

гоме, као што је мрак противан светлости, црна друћина, болест здрављу, регрес прогресу, падање устајању. Ови противни токови дају животу сва она колебања и пертурбације; с тога место оног постојаног, свагда једнаког кретања у напред, органски живот кашто јури бујном матицом надимајући таласе и преко обала, кашто опет тече тако тихо, да већ прелази у трулеж устајале баре. Један од ових токова давно је већ свима добро познат; то је она тежња живота, да се прилагоди околним условима опстанка, тежња, која долази с поља, дакле је потпуно принудне особине. Други је ток тако исто несумњив, али ни из далека није оцењен, шта више игнорован је, не гледећи на сав његов биолошки значај, — то је тежња живота, да прилагоди околину к себи, к потребама развића и растења унутарњих сила и способности својих, тежња, која не долази с поља као у првом случају, него која постоји у самој природи живота, казујући се његовим поступним растом.

Прва тежња нагони живот на промењивање, које са свим зависи од праве средине; нагони га, да се тисне у одређене спољне калупе, ширећи се кад је калуп велики, смањујући се кад је калуп мали — једном речи потчинити живот условима околине. Овде живот иде са свим пасивно за овим условима, нити их он ствара, нити их поправља, а они њега постојано и мењају и преображавају. Што не подилази за те калупе, то се губи са светлости живота, губи се бестрага, а надживљује оно што има у себи по највише прилагођенога. Таким се начином утврђује природно одбирање; ту је његово царство. Али само собом је јасно, да би живот, ако би се одликовао само реченом тежњом, био осуђен само на вечито клицање; а развиће његових унутарњих сила, растење и ширење ових сила на рачун околних сила, његово усавршавање у пуном смислу те речи било би са свим немогуће.

Ну овде се јавља у помоћ она друга тежња, тежња живота да према себи прилагоди околну средину. Овде живот побуђује мене спољних услова, на стварање и поправљање тих услова према потребама најразвијеније унутарње силе и способности животне. Овде већ не може бити места природном одбирању.

Извесно је, да нека тежња, била ма како мала код нижих облика органскога света, постоје велика код виших организама, а понајвећа код најсавршенијег створа, код човека. Порасла тежња само учинила је, те је човек тако надмоћан над свима органским створивима. Кад би се човек тако исто лако прилагођивао спољним условима, и само онако прилагођивао спољне услове према себи, као што то чине остале животиње, он се не би никад научио да управља природом по својој вољи, нигда не би смислио да упрегне њене снаге, те да раде за његов рачун, да производи храну за себе тамо, где му је потребно, једном речи не би никад могао дејствовати на природу тако, као што дејствује сада. Прилагођавајући, место што би се сам прилагођавао, човек се по речима Уелеса не само ослобађао од природнога одбирања, него је још одузео од природе онај део снаге, којим је она искључиво владала, све док се он није појавио на земљи. Тим је самим човек стекао господство над другим бићима, створио је културно биће и домаће животиње.

Ширећи свој утицај на природу, одбирајући биће и прилагођавајући животиње, морао их је човек бранити од улива природног одбирања. Човек је за тим морао одбирати од његових култивисаних организама оне знаке, што су за његову корист. По ступњу развића такогвештачког одбирања, по ступњу ширења његова на све већи и већи број организованих облика, значај природног одбирања неминовно је морао пасти на нижи степен. Сада већ није тешко признати да ће, негда, „када земља не буде више ништа произвођила сем култивисаног биља и домаћих животиња“, вештачко одбирање потпуно заузети место природног одбирања. Цела будућност промењивања облика биљних и животињских припада вештачком одбирању.

Ово је и у теоријском и у практичком односу потанко објаснио и разрадио у најновије време Француз Victor Meunier у своме спису: „L'avenir des espèces.“ Овај Француз иде још даље од поменутог Инглеза Уелеса. Не само на суву, него и на дну океана биће некада потиснуто природно одбирање вештачким. „Ма да су идеју деобе мора, вели овај научар, прогласили људи који је могу компромитовати, људи који мисле једино о

томе, како ће напунити своје депове, — опет је та идеја умесна и заслужује пажњу. До сада смо се понашали према плодовима мора као они, који жању где нису сејали. Ну такав рад није без штете по природну економију подводног царства. Онај кит што преплива неколико миља простора с отвореним чељустима, ништећи масе ситних животиња којима се он храни, још није онакав грабљивац, као ми. Наше мреже чине више штете. Рибарске барке, на речним и морским обалама, то су многи китови и свака од њих дејствује усрдније него икакав кит. У извесно доба лађе крупног риболовства просецају сва мора, тражећи оне феле што бацају икру, или тражећи оне феле што се селе, и пењу своје мреже њиним безбројним јатима.

Морска је индустрија за сад у првобитном стању, и потпуно се одликује карактером грабљивца. У осталом напореда с тим грабљивим поступцима у експлоатацији органских продуката морских, почиње се јављати и разумнија система, јављају се покушаји за обрађивање океана. Ово је почето од неколиких мекушаца (Молуске): најпре је пронађено дно које одговара њиху развићу, за тим су посејане траве којима се они хране. У извесно доба за тим скупљају се мекушци, т. ј. ради се исто онако, као са појединим пољем. Ова обрада, ма да у незнатном размену, опет је по начелу ласкава појава.

Meunier не сумња, да така обрада, ширећи се потпуно у свима односима, како у пространству тако и у разноликости облика воденог царства, доћи ће временом дотле, да ће море постати за нас рибњак, пун фела и родова, намењених за наш сто, а све оне феле што су раније таманиле ову рибу, биће уништене. Ми ћемо очистити море од оних штетних грабљиваца, и напунићемо га корисним облицима. Ми ћемо узети на се обвезу, да управљамо плодовитошћу риба у обрађеном мору онако, као што сад управљамо плодношћу шенице.

Истина, ова нада француског природњака одликује се неким заносом, али под овим заносом скрива се једна несумњива истина, која има са свим практични значај, и то: признање онога важнога значаја што га представља вештачко одбирање у *фитотехници* и *зоотехници*, т. ј. у култури, у развићу, усавршавању

и изради биљних и животињских облика што највише одговарају разним потребама и нужама човековим, његову народном кућењу, индустрији и т. д.

По себи се разуме, да за потпуну оцену ове улоге вештачког одбирања, није довољно навести више или мање хипотетичких навода онога, што ће се можда постићи у будућности, него је потребно знати и каки су резултати добивени дејством његовим. И ову стварну страну предмета потанко испитује поменути научар. Да поменемо неколико ових примера.

Инглеz Роберт Беквел, спахија у Дислеју у Инглеској, смислио је како да усаврши овчарство методским одбирањем глава за приплод. Брижљивим одбирањем он је створио нову расу оваца, „дислејску расу“. Овце ове расе, при истој тежини тела, имају више меса а мање костију него и једна друга инглеска раса. За тим је одгајио на овој раси меку и нежну кожу, па онда створио у њој таку способност к угојености, да се већ прве године почиње овца гојити, а после две године и бокови и леђа препокрију се дебелим слојем сала. Неко време пред стрижу, кад су овце ове расе на паши, ваља их по неколико пута дневно дизати на ноге; ако се која завали на леђа, пре ће од глади скапати, него што ће се моћи сама на ноге дићи.

Овој истој раси оваца Беквел је придао опет брижљивим одбирањем толику спошљивост влаге, да се оне могу, без икакве штете по организам свој, слободно напасати по најбаровитијим дубравама. Поред свега тога месо је ових оваца тако укусно, да се о њих отимају у Инглеској. О вредности ове расе, створене вештачким одбирањем, може се ценити и по томе, што је Беквел добијао по 30.000 динара за једног празовитог овна.

На сличан је начин створена и у говедима особита раса, прозвана „дургамска раса“. Ова раса има месо поређано у паралелоипеде, а костур је као и код поменутих оваца врло слабо развијен. Краве ове расе дају баснословну коликоћу млека дневно (40 литара). Као год дислејске овце, тако исто дургамска говеда: и по особитости меса, и по ваљаности млека заузимају прво место у целој Вел. Британији. Један бик ове расе плаћа се по 25.000 динара.

Сличним путем изведено је врло много других раса по свима напреднијим земљама у сточарству: у Француској, у Сједињеним америчким државама, у Скотској, у Парагвају, итд.

Докле може доћи овај уплив човека на организацију домаћих животиња тачним и постојаним одбирањем, о томе није тешко судити већ и по томе, што су најновији сточари извршили поправку у анатомији краткорогих волова и крава тиме, што су исправили извесне недостатке у саставу тела.

У поменутих примерима код оваца и говеда сва је пажња била управљена на произвођење што више храњивих материја, али код коња управљено је вештачко одбирање на постојано нагомилавање снаге, дакле на величање мишића и костију, и најпосле је створена домаћа животиња са силним развићем свију радних органа: груди, ногу итд. То је опет собом донело увећавање разних испупчења, гребена, удубљења, очвршћавање веза итд.

Да није довољно ових примера, могли би се још навести многи чудновати облици: по разним расама домаћих голубова, кокошију, патака, гусака итд. Ни дејство овога вештачког одбирања не ограничава се само на физичку страну, него се његов уплив може раширити и на умну (интелектуалну) страну. Учени Француз наводи мношину примера и за интелектуално одбирање.

Лорд Оксфорд имао је хртове, да се већ ништа више на њима не може пожелити, али некако нису имали готово нимало смелости у лову. Зна се опет, да је друга раса паса, булдог, и сувише смео и одважан, али опет тром и с тога није за лов. С тога спаре хрта са булдогом, и отуда су подгајени хртови с необичном смелости и издржљивости. Ова се смелост и издржљивост и у доцнијем потомству потпуно очувале, и овој одличној раси хртова није се имало шта замерити.

Још један пример. За тридесет година после првог доласка Колумбовог на острво Сан-Доминго подивљали су заостали пси, и за то време толико су се намножили, и тако много штете мештанима чинили, да је била свака глава пасја по извесну суму

уцењена. А ове подивљале животиње биле су најљући непријатељи ситној рогатој марви. И баш од те расе подивљалих паса, од тих најљућих овчијих непријатеља подгајен је вештачким одбирањем данашњи овчарски пас. Опрезност, старање и издржљивост пса овчара данас нас где што поражава.

Ево једнога од истинитих случајева, што их наводи Менје. Разболео се чобан од оваца и пао у постељу. Овце предаду једном детету да их причува док овчар оздрави. Дете није требало да гони овце далеко од куће, као што је овчар радио. Али чим је дете изјутра пустило овце из струге, пас овчар узме их преда се и зајми на обично планиште. Дете је викало и нагонило се на пса, али узалуд. Док је домаћин дошао, овце су већ замицале за брдо. Упути се овај устопице за овцама, да види шта ће бити. Пас истерао овце на обично место у пашу, па прилегао да се одмара. У одређено време, прегонио је овце с једнога места на друго, одгонио их на водопој, а у вече опет као свагда у обично време догнао их је кући. Једном речи, пас је тако тачно вршио дужности овчарске, да сутра домаћин без икакве бриге повери своје стадо псу без ичијег надзора. И тако је трајало пуно две недеље дана, док није чобанин оздравио. За све то време овце нису ни у чем претрпеле ни најмање оскудице, сем што су се на једноме планишту папасале.

На основу овога факта и мношине других, писац с основном напомиње, да би брижљивим одбирањем по индивидуалним особинама било могућно користити се много већим услугама домаћих животиња, него што је то сада. Као што се из биљака могу добити разни лековити сокови, тако се и из животиња могу извући врло разноврсне особине: снага, лепота облика, смелост, издржљивост, верност итд.

Па и код оних животиња, код којих се по њихним природним инстинктима не би могло шта очекивати, јављају се такве умне способности да нас изненађују. Укућави су били засадили леје у башти. Кокоши особито воле да чепркају ускопану земљу. Укућани су их изгнали неколико пута из баште. Мачка то опазн, па узме на се стражу над кокошима. Она није дала ниједној ко-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

коши привирити у башту, и није се хтела смирити, док их није на њихно место отерала. Тако је мачки била поверена стража над њепосдушним тицама, те сада она врши ту дужност на потпуно задовољство. Свака непослушна кокош мора се с њом рачунати. Сем тога овој се мачки никако не допада да кокош дута по улици. Чим је опази, одмах је шчена за врат, и поред свега очајничког одупирања кокошињег, мачка се неће смирити, док је не однесе газдарици својој у кујну.

Није могуће не признати јаку основаност тврђења, да би се вештачким одбирањем оних способности и наклоности, што се местимце јављају код животиња, могли постићи огромни резултати, како за зоотехнику, тако и за сеоско кућење у опште, а понајвише у земљорадњи и баштованству.

На пример, један овакав случај. Извесне челе дозе јаче се одупиру лозној ваши (филоксери) него друге. Гајећи брижљиво ту особину и поступно преносећи је с колена

на колена, могућно би било временом извести расу лоза, што се не боје филоксере, онако као што је и овци дислејској придата подношљивост баре. Од кад се почела обрађивати цвекла у Француској, од тога доба је почела ова биљка давати два пут више шећера, а то све културом и одбирањем. То је исто и са травама, код којих се и производња хранљивих материја може одбирањем знатно повећати, као год што може до крајности опати занемаривањем овога одбирања, у чему на жалост наша земљорадња даје много убедљивих и тужних примера.

У овоме смислу требало би нашем сеоском кућењу скренути особиту пажњу на горепомену, то сигурно оруђе за самосталну израду својих благородних раса, а не ограничавати се на готове туђинске расе. Ну значај вештачкога одбирања још се тако мало у свету цени, а сама је идеја још толико непоударна, да ће ауторова прорицања остати дуго само лепа прорицања.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

— **Посетиоци школе миличинске** о Св. Сави ове године подарили су да се да сиромашним ђацима исте школе 18 динара.

— **Посетиоци школе прељинске** о Свет. Сави ове године приложили су свега 50-40 динара, и г. **Коста Скендеровић**, секр. начелства, дао је 9 комада календара пољопривредног друштва да се раздаду одличним ученицима те школе.

— **Посетиоци школе дубске** о Св. Сави ове године у корист оснивања школског фонда подарили су 140 динара.

— **Посетиоци школе јабучке** о Св. Сави ове године приложили су на сиромашне ученике исте школе 15-30 динара.

— **Посетиоци школе домуспоточке** о Св. Сави ове године приложили су на сиромашне ученике 25-45 динара; и г. **Тимотије Ђорђевић**, средњи начелник, послао је неколико кутија пера, 1 туце папјазова и уљака за пера, неколико лепих слика,

једну малу карту Србије и две бележнице да се раздаду сиромашним добрим ученицима, и 1 књигу „Ђорђе Краговић“ за школску књижицу.

— **Г. Мита Стојановић**, адвокат из Ниша, кад је са својим сватовима свратио због јаке зиме у школу малчанску, подарио је сиромашним ученицима исте школе 11 динара.

— **Посетиоци школе суводањске** о Свет. Сави ове године приложили су на сиромашне ученике 36-70 динара.

— **Г. Сима М. Јовановић** свештеник из Беле Реке на дан своје славе Св. Јована приложио је на сиромашне ученике школе липолишке 4 динара.

— Госпођа **Милка В. Обрадовићка**, удова из Шапца, приложила је „Добротворном фонду шабачке нишке гимназије“ 100 динара.

— **Пок. Светозар Р. Николић**, бив. трговац из Шапца приложио је пред смрт своју „Добротворном фонду“ шабачке нишке гимназије 100 дин.